

Prispevek h konceptualizaciji skupnega v biolingvističnem kapitalizmu

Uvod

»Ekspropriatorji so ekspropriirani.«

(Karl Marx, 1976/1990: 929)

Skupno s strukturnimi spremembami kapitalizma in drastičnim upadom legitimnosti tega sistema v zadnjih letih pridobiva na teoretsko-praktični relevantnosti. Številni avtorji ta koncept dojemajo kot alternativo binarni opoziciji neoliberalne privatizacije in državne nacionalizacije, kot alternativni pristop k oblikam kooperativnega del(ovanj)a, ki ni podrejeno diktatom trga, predvsem pa kot koncept, ki ga je nemogoče spregledati ob vzponu novih oblik kapitalistične akumulacije ter z njo povezanih apropiacijskih tehnik. Že v sami besedi »skupno« so nakazane tematike, s katerimi se vsaj posredno, če že ne neposredno, lahko ukvarja kritika politične ekonomije: teme ekonomskega izključevanja in (ne)dostopa do virov preživetja, ki so tesno povezane z vprašanji ekonomske (ne)enakosti, na drugi strani pa vprašanja lastnine in lastninskih pravic ter alternativnih pristopov do dela, ki se ne podrejajo (i)racionalnosti kapitala. Z nadgradnjo prvotne rabe, ki se je dotikala predvsem skupnih fizičnih *prostorov* (zemljišč in posesti), in širjenjem tega izvirnega dosega v sfero radikalne politike postaja konceptualizacija skupnega tesno povezana tudi s temeljnimi temami kritične politične teorije in politične filozofije: na eni strani z radikalno demokracijo in politično konstitucijo na podlagi (iskanja, vzpostavljanja) skupnega, na drugi pa z družbeno enakostjo in skupnim življenjem ljudi, torej med drugim s tem, kaj nas kot človeška bitja sploh druži (in kako).

Že skozi ta preliminarni očrt tematik, ki jih je mogoče povezati s konceptom skupnega, je opazna dvoreznost njegove uporabe. Na sam koncept je namreč mogoče navezati skorajda vsa vprašanja, ki se dotikajo političnega in s tem družbenega življenja, kar je mogoče hkrati šteti za njegovo prednost in tudi precejšnjo slabost. Problemi se s tem namreč šele začenjajo; poleg težav s prevodom besede *the common(s)*, iz katere sam izpeljujem besedo skupno, se je treba zavedati množice raznolikih dojemanj, kaj naj bi bilo »skupno«, zaradi katerih koncept vklju-

¹ V nasprotju z liberalizmom/
libertarizmom (globalistični kapitalizem)
in socializmom (renacionalizacija).

² Označuje lahko nekaj, kar je sploh v
celoti zunaj modernih lastniških sistemov
z vsemi pripadajočimi *sestavlinami*, je
torej onkraj *moderne lastnine*.

čuje množstvo pomenov, ki so si mestoma lahko celo nasprotujo-
či. Zato na podlagi teh izhodiščnih težav opozarjam, da je treba
pričujoči prispevek brati kvečjemu kot kratek zaznamek k aktual-
nim razpravam, ki je namenjen predvsem poizkusu razjasnitve,
kaj je z idejo o skupnem sploh mogoče imeti v mislih in kako
se prenaša v prakso. Obenem pa se mi zdi pomembno tudi opo-
zorilo, da bom skozi članek domneval, da omenjenega širokega

korpusa nakazanih tematik po mojem mnenju v resnici ni mogoče striktno ločevati – vsaj če bi
se pri iskanju alternativnih rešitev za skupno življenje radi izognili redukcionističnim ali celo
instrumentalističnim dojemanjem, ki bi osvetljevala le delček zgodbe, pomembna vprašanja pa
bi obenem izpuščali ali celo prikrivali.

V politično-ekonomskem okviru, ki bo v članku moje temeljno izhodišče, sta za koncept
skupnega značilni predvsem dve karakteristiki. Prvič, skupno daje smiselno alternativo težnjam
kapitala in kapitalističnega sistema po komodifikaciji vseh vidikov materialnega in družbenega
življenja, ki v trenutni zgodovinski dobi pretendirajo na neposredno kolonizacijo vsega življenja
in tega, kar nas določa kot človeška bitja; je torej alternativa podrejanju vseh človeških, družbenih
in naravnih procesov, aktivnosti, elementov, virov ali struktur menjalnim in blagovnim odnosom
ter iz tega izhajajočih teženj po njihovi valorizaciji. Drugič, moč tega koncepta je njegova že (v
začetku in prvi karakteristiki) nakazana sposobnost, da gre onkraj moderne liberalne dihotomije
med javnim in zasebnim, ki se je v zadnjih štirih desetletjih začela podirati, kot kaže, pa zna ob
nadaljevanju trendov postati komajda smiselna. Tovrstne oblike *skupnih virov in skupnega boga-
stva* oziroma *skupne »lastnine«*, ki so v okvirih postmoderne (vsaj kar se besedne zveze tiče) lahko
dojete predvsem kot oksimoron, torej ne pomenijo sinteze dialektičnega dvojca javno-privatno,
ampak jih je, prav nasprotno, od njih potrebno strogo ločevati. Če namreč postmoderna sinteza
teh sicer modernih pojmov pomeni oblike t. i. javno-zasebnih partnerstev, ki naj bi v različnih
pristopih in projektih *tretje poti* deklarativno prinesli *koristi »obeh svetov«*, se pravi tako učinko-
vitost trga kot tudi delovanje v javnem interesu, je mogoče koncept skupnega jemati le kot izraz
alternativne moderne (če uporabim izraz Antonija Negrija), ki se upira kapitalistični kolonizaciji.
Ali če parafraziram to karakteristiko skupnega z besedami Macphersona (1973: 134): »Če držav-
na lastnina lahko podpira, skupna lastnina ovira tržno alokacijo.« Ti dve funkciji, ki ju omenja
Macpherson, bi morali videti kot *raison d'être* skupnega na eni strani in moderne nacionalne
kapitalistične države na drugi. To pa obenem tudi pomeni, da skupno v tem pogledu nikakor ne
pomeni nadaljevanja bodisi socialističnega ali libertarnega projekta. Zanj je značilen kvečjemu
poizkus ločitve od teh (post)modernih politično-ekonomskih projektov, kot tudi od (post)moder-
nih družbenih konstrukcij lastnine, lastninjenja ter posledično ideologije individualne egoistične
posesivnosti.

S paradigmatško predstavitevijo v alternativno moderno, katere konceptualni spremljevalec
je alterglobalizacija,¹ je treba skupno »lastnino« dojemati kot obliko *nelastnine*, če lastnino
dojemamo v njenem modernem pomenu skorajda neomejene akumulacije,² ali kvečjemu kot
obliko kolektivne *posesti*, če se poizkusimo od tega diskurza ločiti; v vsakem primeru pa skupne
posesti ni mogoče preprosto omejiti na vprašanje kapitalističnih blagovnih odnosov. Na tej
podlagi poizkušam skozi članek argumentirati, da tudi pri promociji in zagovoru skupnega s
strani libertarizma in socializma pri teh dveh pristopih prihaja do redukcionističnih razumevanj
kompleksnosti tega koncepta. Ti miselni paradigmi namreč prinašata dvomne ali celo kontra-
diktorne rezultate, ki potencialno uspešno reproducirajo kapitalistična razmerja izkoriščanja in

podrejanja. Poleg njune kritike v članku razvijam tipologijo oblik skupnega, ki je nujna za razumevanje novih oblik kapitalistične ekspropriacije in komodifikacije.³ A začetni je treba z množstvom pomenov, ki jih je danes mogoče pripeti temu konceptu.

Misliti o skupnem: množstvo pomenov

Beseda skupno oziroma *commons* ima v angleškem jeziku precej dvoumen pomen, kar se vsaj posredno prenaša tudi v slovenski jezik. Poleg nečesa, kar se pomensko navezuje na *skupno* v smislu neke skupne značilnosti, dobrine ali skupne »lastnine« (zgodovinsko predvsem skupna zemljišča), beseda označuje tudi ljudsko, navadno, preprosto ali plebejsko, pri elitah pa je skozi zgodovino pogosto označevala tudi nekaj, kar je prostaško ali vulgarno. K čedalje večji semantični zmedbi v angleškem jeziku je dodatno začela prispevati uporaba te besede v ednini in množini, saj se največkrat preprosto izmenjujeta besedi (*the*) *common* in *commons*. Za prvo omenjeno besedo bi danes lahko zapisali, da je širša, vključuje vse vidike, področja in sfere življenja in je inherentno usmerjena v politično konstituiranje – je, kot bom trdil, *biopolitična*; a razvila se je iz besede *commons*, ki je od šestnajstega stoletja naprej v Angliji označevala svobodno produkcijo ljudi, ki nimajo gospodarjev in potemtakem z njihove strani niso zaslužnjeni (Negri in Hardt, 2009: 171; Hands, 2011: 162–166).⁴ Prvotna uporaba v angleškem jeziku je bila torej precej bolj omejena in se je tesno navezovala na vprašanje posesti in kolektivnega lastništva, zato ni naključje, da se v skorajda istem zgodovinskem obdobju začne intenzivno razvijati tudi koncept privatne lastnine, ki postane dominanten v družbi, temelječi na tržni izmenjavi blaga in (pozneje globalnem) kapitalizmu (obenem pa je eden njunih pomembnih temeljnih pogojev). Anglosaksonska uporaba besede *commons* je blizu tudi izvorniku, ki izhaja iz besede *commun* in se v tem okolju začne uporabljati v fevdalizmu s pohodi normandijskega vojvode Vilijema Osvajalca leta 1066, etimološko gledano pa je latinskega izvora (Lipietz, 2009). Označuje komunalno lastnino kmetov, predvsem skupna zemljišča in gmajno⁵, Lipietz (Ibid.) pa na podlagi teh karakteristik, ki so bile značilne za besedo že v latinščini, ocenjuje, da iz nje izhajajoči družbeni odnosi spadajo med progresivnejše oblike družbene organizacije. Že sama beseda v sebi namreč nosi dvojen pomen, darila in obveznosti, kar nakazuje na inherentno prisotnost odnosov recipročnosti, ki niso nujno formalno institucionalizirani.

Temeljno izhodišče moje pričujoče razprave bo, da je skupno vse okrog nas: so številni procesi medsebojnega sodelovanja, participacije in (upravljanja) skupnega življenja, je deljenje znanja v družbi (v najširšem pomenu te besede), neizogibno nam je skupen materialni in naravni svet, ki ga ustvarjamo, urejamo in spreminjamo ter ga največkrat jemljemo kot povsem samoumevnega. Vsi ljudje vsaj posredno sodelujemo v ustvarjanju in uničevanju skupnih virov in področij družbe in življenja, a zaradi ponavljajočih se agresivnih procesov primitivne akumulacije in neizogibne-

³ Zgodovinsko kontekstualizacijo skupnega in razjasnitev odnosa tega koncepta do privatne lastnine podajam v drugem članku v tej številki ČKZ (»Permanentnost primitivne akumulacije«), ki je lahko tudi smiseln uvod v ta prispevek.

⁴ Med začetniki širše, biopolitične konceptualizacije skupnega sta Negri in Hardt (2005: 192–212). Multituda zanju izhaja iz skupnega, ki sega na politično, ekonomsko in vse sfere proizvodnje (tudi družbene). Za tovrstno radikalno politično dojetje skupnega glej med drugim Negri in Hardt (Ibid.: 2009), Dyer-Witford (2006: 2007), De Angelis (2007: 17. pogl.), Bonefeld (2008), Negri in Casarino (2008), Negri (2008a: 2. pogl.; 2008b), Hardt (2010), Hands (2011: 7. pogl.).

⁵ *Creative Commons* Slovenija je ime gibanja, ki se je začelo v ZDA in temelji na alternativnem zakonskem definiranju »avtorskih« pravic (odprte licence), prevedel v *ustvarjalno gmajno*; sam tega domiselnega izraza ne posvajam prav zaradi zgodovinsko gledano precej ožjega pomena, ki ga ima beseda gmajna. Primerna bi bila predvsem v pomenu, ki bi sovpadal s prvotno rabo v angleškem jeziku (ali celo le s skupnimi zemljišči, ki jih je ta beseda najpogosteje označevala), ne pa precej širšim biopolitičnim opredeljevanjem, ki vključuje tudi politično konstituiranje na podlagi skupnega in absolutno demokracijo.

⁶ Glej na primer odličen predgovor v *Commonwealth/Skupno Negrija* in Hardta (2009, 2010), do zelo podobnih ugotovitev, da nam skupnega samo ne uspe prepoznati, prihaja Bollier (2002: 15).

⁷ Nezanemarljiva težava je zagotovo tudi, da se o skupnem komajda razpravlja.

⁸ Pod pogojem, da za to seveda obstajajo primerne politične razmere in če se (pogosto umetno) ustvari redkost neke dobrine, ki šele omogoči njeno menjalno vrednost.

⁹ Za spremembe v družbenih odnosih in obveznostih, povezane s temi transformacijami, glej med drugim prispevke Bollierja (2002), Polanyija (2008) in Murdocka (2011). Brez dvoma je ključni prispevek k *ekonomiji daru*, ki je s temi vprašanji neposredno povezana, podal Marcel Mauss (1996) v delu *Esej o daru*.

ga primata privatne lastnine v kapitalističnih družbah je postalo prepoznavanje vseh teh raznolikih oblik in pomenov skupnega izjemno oteženo.⁶

Kljub vseprisotnosti skupnega je torej pomembno poudariti, da zaradi ekspropriacije in komodifikacije številnih področij raznolike oblike skupnega nimajo enakega pomena in statusa, kot bi ga imele sicer.⁷ V procesu permanentne transformacije so namreč tako funkcije teh področij kot njihova širša vloga v družbi. Izrazim lahko le strinjanje z ugotovitvijo Maya (2010: 36), da v kapitalizmu s primernimi tehnologijami izkoriščanja in nadzora skorajda vse potencialno *postane* blago, ki ga je mogoče izmenjavati na trgu,⁸ posledica teh transformacij pa je, da različne oblike skupnega izgubljajo svoje sicer inherentne lastnosti. Z menjalno vrednostjo kot edino zares relevantno značilnostjo blaga so viri, stvari ali dobrine izpostavljeni bazični pretvorbi, prek katere prihaja do transformacije njihovega širšega družbenega pomena in vloge, s tem pa se spreminja tudi vrednostni sistem same družbe; norme trga so namreč instrumentalistične, usmerjene izključno v maksimiranje dobička, ter v nasprotju s kakšnimi drugimi obli-

kami menjave in upravljanja povsem neosebne.⁹ Tudi dostop in uporaba do skupnih področij sta z lastninjenjem in komodifikacijo močno spremenjena, saj ju diktirajo lastnik in širši normativni okviri. Kot poudarja Bollier (2002: 48–52), pri teh procesih zato ne gre le za vprašanja spremenjenega lastništva in nadzora, z njimi obenem pride tudi do temeljnih sprememb v upravljanju in značilnostih samih virov in dobrin.

Na tej točki je mogoče videti ključno zarezo moderne kapitalistične družbe: medtem ko je za produkcijo nekega blaga (čeprav je nastalo kolektivno, skozi sodelovanje številnih ljudi) značilno, da se udejanji izključno zaradi prodaje na trgu, s čimer pridobiva značaj ekskluzivnosti (izgubi se torej prav dejstvo, da nastaja skozi različne faze skupnega dela in ustvarjanja, saj si končni proizvod nekdo prilasti), je skupno v obliki *izdelka* ali *procesa* po drugi strani dobrina, ki se bodisi ustvarja bodisi ohranja prav zato, da bi se potencialno lahko delila z drugimi. Glavni cilj v zadnjem omenjenem primeru tako postane širjenje in *multiplikacija skupnega* (Dyer-Witheford, 2007: 28), od katerega pridobivajo vsi, ki so vpleteni v ta proces, torej potencialno vsa družba.

A z nekaterimi potezami skupnega, ki sem jih nakazal do te točke, sem tudi tvegala, da bi skupno (vsaj idejno) z reducirali na *posest*, *vir* ali neko (*ne*)*materialno dobrino*. Pogled onkraj teh relativno ozkih politično-ekonomskih razmerij namreč razkriva, da ima ta koncept danes precej bolj pester nabor pomenov, kot jih je imel v preteklosti. In če kdaj, potem ga je predvsem danes treba začeti misliti na novo, ga aktivno *iskati*, *ustvarjati* in širiti njegov pomen.

Očrt pomenov skupnega

Kot koncept v nastajanju skupno nima enega, temveč mnogotere *obraz*e, ki se množijo z družbenimi transformacijami in spreminjajo glede na politično paradigmo, iz katere je opazovan. V sebi lahko nosi tako spremenljivost kot fiksnost, fizičnost in nematerialnost, odprtost, političnost in nedokončnost, pri čemer je mogoče skupno misliti in uporabljati bodisi »samostojno« bodisi

kot »označevalec« nečemu drugemu. Zato je treba naslednji preliminarni očrt nekaterih aktualnih kritičnih pomenov skupnega razumeti kvečjemu kot izhodišče nadaljnjih razmišljanj o njegovih pomenih.

Človeškim bitjem (generične) skupne lastnosti: vprašanje t. i. *species-being* oziroma človeške narave in kaj imamo kot ljudje v samem temelju (generično gledano) skupnega. Ta vprašanja so tudi v kritičnih pristopih znova začela pridobivati na pomenu, aktivno pa so že v preteklosti posredno ali neposredno zaposlovala skorajda vse avtorje, med drugim tudi Marxa (glej mdr. Dyer-Witheford, 2006). Če na primer prevzamemo ontološka izhodišča Paola Virna (2003), ugotovimo, da tudi multituda oziroma množstvo kot radikalno diverzificiran političen subjekt potrebuje neko obliko enotnosti, eno. Za Virna je ta enotnost govorica oziroma *general intellect* – sposobnosti, ki so skupne človeškemu rodu, ali, rečeno drugače, biolingvistična izhodišča vrste *homo sapiens*, ki ga delajo tudi skrajno prilagodljivega in fleksibilnega. To temeljno obliko skupnega pa lahko po Virnu pustimo za sabo, s čimer enotnost preneha biti *obljuba* [*promessa*] ter ostane *premissa* [*premissa*]. Premestitev v ravni ontoloških družbenih predpostavk posledično pripelje v igro predvsem vprašanja družbene epistemologije in njene vedno odprte potencialnosti. Omeniti velja, da je po Virnu in nekaterih drugih radikalnih mislecih prav to generično obliko/pomen skupnega kapital začel v dani historični fazi z različnimi tehnikami posredno in neposredno izkoriščati.¹⁰

»Lastništvo« oziroma posedovanje skupnih dobrin, virov, sredstev, procesov, področij itd.: gre za bržkone najpogostejši pogled na skupno, pri čemer razlog tiči v že omenjenih zgodovinskih in praktičnih razlogih uporabe te besede. Skupna posest nad nečim je ločena tako od privatne lastnine kot tudi od moderne državne (oziroma javne) lastnine, s čimer se uvršča onkraj slavne liberalne dihotomije, ki je bila tako značilna za moderno dobo (glej Macpherson, 1973: 6. pogl.; Bobbio, 1989: 1. pogl.; Negri, 2008b: 4. pogl.). V nasprotju z ozkim dojetjem privatne lastnine pa lahko javna »lastnina« v obliki javnih služb in servisov pod določenimi pogoji pripomore k širitvi skupnega in skupnim aktivnostim družbe, ki povečujejo svobodo vseh njenih delov; morda bi zaradi zgodovinskih okoliščin bilo bolj smiselno govoriti kar o *skupnih službah*, saj bi to nakazovalo njihov vznik zaradi zahtev multiture (glej Negri, 2008b: 71–73). Pri vprašanju lastninjenja in komodifikacije se hote ali nehote odpre tudi vprašanje skupne človeške, kulturne in genetske dediščine, naravnega okolja ter posledično kako globoko je v kolonizacijo teh področij uspelo poseči kapitalu ter kaj vse je normativno gledano dovoljeno zgraditi, se pravi privatizirati, kaj pa naj bi (vsaj za zdaj še) ostalo obče dostopno/odprto. Ta korpus vprašanj pa navsezadnje že sproža dileme o družbenih zmožnostih prepoznavanja skupnega in kakšen pomen ima ta ideja za širšo družbo (glej Bollier, 2002).

Skupno kot radikalno-demokratsko upravljanje oziroma kot oblika absolutne demokracije: je v neposrednem odnosu s prejšnjim pojmovanjem, čeprav se v standardnih, skorajda apolitiziranih paradigmah konceptualiziranja skupnega tovrstna povezava najde le redko (če že, je politično dojeta kot regulacija s strani države oziroma njenega funkcionalnega ekvivalenta); a obstoj resnično

¹⁰ Glej tudi zadnji *pogled* na skupno v tem preliminarnem očrtu (v navezavi na delo). Med radikalnimi avtorji obstajajo precejšnje razlike na ravni proučevanja družbene ontologije, ampak vključevanje inherentno človeških kapacitet (na primer zmožnost za produkcijo znanja, kreativnosti in komuniciranja, pa tudi plastičnost in prilagajanje na spreminjajoče se razmere (fleksibilnost), participacija, družbeno sodelovanje itd.) v akumulacijski krogotok kapitala je zaposlovalo mnoge, med drugim Agambena (2000: 109–120), Terranova (2004), Marazzija (2008), Negrija in Hardta (mdr. 2005; 2009), Deanovo (2008), Casarina (Negri in Casarino, 2008) Gorza (2010) in avtorje, izhajajoče iz italijanskega postoperaizma (glej Fumagalli in Mezzadra, 2010). V teh primerih gre predvsem za delo, ki bi ga lahko označili za nematerialno, pogosto pa se niti ne dojeja kot delo oziroma vsaj ne kot »klasična« oblika plačanega (!) dela (glej Lazzarato, 1996). Pri tem velja tudi opomniti na pogosto spregledano dejstvo, da je po eni strani postalo skorajda nemogoče ločevati materialno delo od nematerialnega, po drugi strani pa je izvajanje materialnih del postalo tudi nemogoče brez vidikov, ki jih je mogoče označiti za nematerialne.

¹¹ »Skupno je že v svojih zametkih opredeljeno kot univerzalističen koncept,« poudarja Casarino (Casarino in Negri, 2008: 13), vendar v tem primeru ni govor o tradicionalnem pristopu k univerzalizmu.

skupnih področij, virov ali dobrin, ki se ne le predstavljajo za takšne in niso le lupina brez dejanske vsebine, se zdi nemogoč brez formalnih ali neformalnih institucij, namenjenih njihovemu upravljanju ter posledično resnično skupnemu upravljanju druž-

be in našega življenja. Govor je torej o politični konstituciji na podlagi skupnega, ki gre onkraj moderne nacionalne države. Na tej točki se neposredno odpira vprašanje radikalne demokracije, ki je v svojem bistvu *iznajdba skupnega* (kot poudarjata Judith Revel in Antonio Negri) in s tem navsezadnje tudi obstoja javne sfere oziroma skupnega sveta (če uporabim izraz Hannah Arendt). Ključnega pomena se mi zdi, da so v tej redefiniciji absolutne demokracije organizacijske strukture dojete in tudi ustvarjene kot (zmeraj nujno) spremenljivi družbeni produkti, ki imajo izvor v kolektivnih praksah. Družbeni odnosi in razmerja med institucijami so torej *iznajdena* ter organizirana od spodaj, sočasno pa so zaradi nefiksosti odprta in se skozi aktivistično prakso nenehno transformirajo (npr. Negri in Hardt, 2009: 111–113). S to zastavitvijo postane osrednjega pomena predvsem proces, večer in nikoli končan napor pri iskanju demokratičnega, s tem pa tudi vzpostavljanja skupnega. Po mnenju Negrija v tej konceptualizaciji absolutna demokracija »ni niti oblika vladavine: je preprosto oblika biti-skupaj.« (Negri in Casarino, 2008: 103)

Skupno kot alternativa dihotomiji med univerzalnim in partikularnim: kar je ena ključnih karakteristik alternativne moderne, kot jo označujeta Negri in Hardt (2009), ter na splošno koncepta multitudine (glej Virno, 2003; Negri in Hardt, 2005). Po Revelovi (2008) skupno kljubuje omenjeni moderni opoziciji in zahteva, da ga mislimo kot obstoj singularnih razlik kot razlik, ki se delijo: »Skupno je radikalno demokratična konstrukcija singularnosti. Radikalizem te demokracije od spodaj bi funkcioniral kot absolutno zagotovilo univerzalnosti ali kot vzpostavljanje singularnosti v skupno, kot njihovo postajanje različnega, kar bi že samo po sebi bilo ustvarjanje skupnega življenja, skupnosti, polisa, neznane politike.« Prekinitev z epistemološko slepo ulico, ki jo vzpostavi opozicija univerzalnega in partikularnega, je torej tudi v tem pogledu neposredno povezana s prejšnjim pomenom, torej z vprašanjem absolutne demokracije, saj je nova epistemologija vzpostavljena na področju prizadevanja in napa, usmerjenega v ustvarjanje drugačne stvarnosti. (Negri in Hardt, 2009: 119–128) »Skupno se tako kot *univerzalno* sklicuje na resnico, ki pa ne prihaja od zgoraj, temveč je zgrajena od spodaj. [...] Reči, da je resnica zgrajena od spodaj, pomeni, da je skovana skozi upor in prakse skupnega.« (Negri in Hardt, 2010: 117; poudarek J. P.) Kolektivna praksa proizvaja skupno izkustvo in družbene »resnice«, ki torej obstajajo, vendar so (tudi na deklarativni ravni zavestno) *ustvarjeni* produkti družbenih praks.¹¹

Skupne aktivnosti in inherentno kolektivno delo(vanje) živega dela: v dani zgodovinski epohi postfordističnega oziroma biolingvističnega kapitalizma (Virno) postajajo čedalje očitnejše poteze družbene oziroma kolektivne produkcije, ki se kažejo predvsem v naraščajoči socializaciji produkcije, izjemno kompleksnih oblikah globalne delitve dela in preskoku delovnih procesov zunaj področij, namenjenih produkciji, v družbo kot takšno. Časovno neomejeno razširjanje dela na vse vidike človeškega življenja postoperaistični avtorji razlagajo skozi koncept »družbe kot tovarne«, kjer je pri produkciji (presežne) vrednosti izkoriščena tudi sama človeška sposobnost za komuniciranje, produkcijo znanj(a), zmožnost za družbeno sodelovanje ter kooperacijo in tako naprej, kar postane eden izmed temeljev vrednosti za aktualno kapitalistično akumulacijo. Ta vidik je že bil nakazan skozi prvoomenjeni pomen skupnega v povezavi s konceptualizacijo *general intellecta* in *množične intelektualnosti* (glej Virno, 1996; Virno, 2003), ki sta izpeljana iz Marxovega »Fragmenta o strojih« v Grundrisse. Ta kvalitativna transformacija po Virnu (1996: 268) povzroči, da »delovni čas ostaja enota merjenja v *veljavi*, vendar ni več *pravilna* enota,« kar

povzroči krizo delovne teorije vrednosti, ki je bila temeljna za moderni kapitalizem.¹² V tem kontekstu je enako pomembno, da je kognitivno, nematerialno ter znanstveno delo skoraj po pravilu kolektivno, »vedno je rezultat kolektivne in družbene produkcije znanja. Dilema kapitala je, kako ekstrahirati vrednost v čim večji meri (v avtonomističnem žargonu, valorizirati¹³) iz tega bogatega, a precej neizsledljivega področja.« (Terranova, 2004: 88) Negri (2008b: 67–68) je na podlagi teh izhodišč izpeljal še eno definicijo, po kateri je »skupno, v osnovi, odprto področje, v katerem se živo delo (delovna sila, V) neodvisno giblje [...] *Skupno je seštevek vsega, kar delovna sila (V) ustvari neodvisno od C (konstantnega kapitala, totalnega kapitala) in proti njemu*. Iz te perspektive je jasno, da skupno ni niti oblika nekega »organskega bistva« niti nekaj, kar fizično determinira. Po našem mnenju odraža nove kontradiktorne odnose med antagonističnimi subjekti [...] *Skupno je aktivnost, ne rezultat; je skupek [assemblage] ali odprta stalnost, ne zgoščevanje nadzora*.«

Medtem ko se je prvotna konceptualizacija skupnega osredinjala predvsem na vprašanje lastništva določenih področij oziroma virov, pa to, kar bi lahko označili za biopolitično oziroma kritično holistično politično interpretacijo skupnega, tako ali drugače zaobjema specifičen odnos do vseh zgoraj nakazanih pomenov. Ob tem je nemogoče spregledati, da se mora tako na teoretski kot praktični ravni vsaka relevantna politična paradigma soočiti z vprašanjem, kaj sama dojema kot *skupno (dobro)* ter kako ga kani praktično doseči, pa čeprav morda to stališče le implicitno zaobjema v obliki nevidne roke trga, ki naj bi prek egoističnih ekonomskih pobud in (vsaj formalne) pravice svobodne menjave omogočila največji »napredek« za celotno družbo (s čimer raven družbene ontologije reducira na posesivnega individualista),¹⁴ ali ga povsem eksplicitno poskuša doseči prek organske enotnosti in homogenosti, ki bi jo pri komunitarističnem dojemanju skupnega lahko povezovali z reakcionarno skupnostjo,¹⁵ pri socialistični interpretaciji pa bi se kanalizirala prek države. Vsaka politična paradigma se torej vsaj dotika zapisanih pomenov skupnega, a ključna težava je, da jih največkrat vsebuje le kot predpostavko, kot impliciten del svoje filozofije, kar pa največkrat povzroča depolitizacijo, saj te pomene predpostavijo kot stvar narave (npr. naravnost človeškega egoizma), o kateri je nemogoče razpravljati, saj je naravno zmeraj nespremenljivo.

Že s podanim očrtom je mogoče naslavljanje širok razpon vprašanj, ki zaobjemajo velik del družbenih in političnih tematik. V tej pestrosti je tudi nakazana omejenost nekaterih političnih paradigem pri dojemanju skupnega, čemur se bom posvečal tudi v nadaljevanju prispevka. Čeprav se v redukcionističnih paradigmah morda prepozna množstvo pogledov na skupno, se jih

¹² Vzemimo zabaven primer enega izmed sloganov »Uspešne podjetnice« (www.uspesnapodjetnica.si), ki poizkuša prek samostojnega podjetništva kapitalizirati na tej spremembi: »Uspešna podjetnica prinaša v slovenski prostor poslovni model informacijskega marketinga, ki *prenaša težišče s plačila na uro na plačilo za znanje*. Posredujte informacije večjemu številu ljudi, delajte manj in zaslužite več!« In naprej: »Naučite se svoje znanje pretvarjati v skorajda *pasivne prihodke*.« (poudarka J. P.) Na tem mestu sicer nimam dovolj prostora za nadrobnejšo analizo sprememb, ki vodijo v krizo delovne teorije vrednosti, torej za predpostavko, ki danes v kritiki politične ekonomije zagotovo sproža največ dilem in konfliktov. Med ključnimi razlogi velja omeniti predvsem naraščajočo socializacijo dela, ki jo napove že Marx v dodatku k prvi knjigi Kapitala in v Grundrisse, aktualnost tega procesa pa je na primer že v sedemdesetih zelo očitno prepoznaval tudi Mandel (glej moj drugi članek v tej številki ČKZ) – širjenje »produkcije« onkraj za ta proces poprej značilnih prostorov, razpadanje dihotomije med časom dela in nedela, kar je povezano z zmožnostjo kapitala, da ekstrahira vrednost iz skorajda vseh človeških aktivnosti, nematerialno (inherentno kooperativno) produkcijo, skorajda globalno delitev dela za en sam produkt, kjer neotipljive karakteristike produkta prinašajo precej več vrednosti kot njegove materialna lupina itd. Ključna napaka, ki jo delajo kritiki te predpostavke, je, da kažejo na številne neotayloristične tehnike in postopke, ki naj bi bili kronski dokaz, da merjenje še vedno obstaja, celo več, da deluje več kot uspešno. Ob tem popolnoma pozabijo, da (nesporno) dejstvo obstoja merjenja še ne pomeni, da to merjenje ohranja kakršenkoli stik z realnostjo (kot na primer kaže zastavitev Virna); danes obstaja kvečjemu kot prazna forma plačilne legitimacije. Navsezadnje *de facto* ne obstajajo drugačni (primerni) načini vrednotenja kapitalu podrejenega dela (razen, pazi, prek njegove potencialne profitabilnosti, ki pa je seveda nujno špekulativna, oziroma gledano *a posteriori* delu praviloma ostaja prikrita). Lep primer so univerzitetni pravilniki merjenja opravljenega dela ali pa zelo podobni postopki merjenja v zdravstvu, ki na trenutke mejijo na skrajne absurdnosti (v zdravstvu se

popolna idiotskost vsiljevanja merjenja na vsa področja na primer izvrstno kaže v odpravljanju splavov v kakšni bolnišnici zaradi »premahnega« števila opravljenih splavov (!!). Obenem pozabljajo, da je merjenje vedno predvsem oblika discipliniranja (oziroma danes samodiscipliniranja) delovne sile. O konceptualizacijah časa glej na primer Negri (2003).

¹³ Valorizacija je po Marxovi opredelitvi ustvarjanje presežne vrednosti prek tistega časa delovnega dne, ki ga delavec opravlja kot neplačano delo in je nikakor ne smemo enačiti s profitom. Presežna vrednost se lahko realizira prek tekmovanja na trgu kot profit, ni pa nujno – a tudi tedaj, ko to kapitalistu na trgu spodleti, je delavec ustvaril presežno vrednost, kar je za Marxa ključna točka pri dokazovanju eksploatacije (glej Marx, 1976/1990: 293–306; Harvey, 2006: 68–69). Povedano z Marxovimi besedami (Ibid.: 300): »Vrednost delovne sile in vrednost, ki jo ta delovna sila valorizira [verwertet] v delovnem procesu, sta torej dve popolnoma različni količini; in to razliko je imel kapitalist v mislih, ko je kupoval delovno silo.« Ali povedano z Negrijevimi besedami (1984/1991: 79): »V ozadju navidezne izmenjave se izvaja rop.« Izključno živo delo namreč lahko ustvari več vrednosti, kot je ima samo (kar bi med drugim v kombinaciji s tekmovanjem posamičnih kapitalov na trgu in tehnološkim izpopolnjevanjem mehanizmov dela lahko jemali kot enega izmed razlogov za rast produktivnosti v kapitalizmu). Marx to inherentno značilnost ponazarja v naslednjem znanem odstavku (Ibid.: 342): »Kot kapitalist je le poosebljeni kapital. Njegova duša je duša kapitala. Kapital pa ima le eno gonilno silo, nagon po valorizaciji, po ustvarjanju presežne vrednosti, vsrkati s svojim konstantnim delom, s produktijskimi sredstvi, čim večjo količino presežnega dela. Kapital je mrtvo delo, ki podobno kot vampir živi od vsrkavanja živega dela in je toliko bolj živ, kolikor več živega dela mu uspe vsrkati. Čas, v katerem delavec dela, je čas, v katerem kapitalist konzumira delovno silo, ki jo je kupil od njega. Če delavec porabi razpoložljiv čas zase, oropa kapitalista.« V avtonomističnem žargonu se zaradi nakazanih transformacij ta opredelitev primerno razširi.

praviloma jemlje v izolaciji; lastništvo se ločuje od demokratično zastavljenega upravljanja, s čimer se ustvarja osiromašena oblika skupnega, ali pa je skupno celo podlaga za uspešnejšo ekspanzijo in razvoj kapitala, kar prinaša številne kontradikcije.

Oblike skupnega: poizkus tipologizacije

»Če je blago elementarni del kapitalizma, je celična oblika družbe onkraj kapitala skupno.«

(Nick Dyer-Witheford, 2007: 28)

Za politično-ekonomsko perspektivo je značilno odmišljanje nekaterih pomenov skupnega in poizkus osredinjenja predvsem na vprašanja, povezana z obstojem in posedovanjem skupnih dobrin, virov, sredstev, procesov ali področij. Iz te perspektive je širitev razumevanja mogoča prek tipologizacije oblik skupnega, ki na eni strani razkriva raznolikost, na drugi pa ključne podobnosti *znotraj* teh oblik. Tipologizacija omogoča podrobnejšo analizo teh oblik, obenem pa precizira skupna področja in sredstva, ki jih je često potrebno *najprej* opredeliti kot takšna, saj so ta status z ekspanzijo kapitala izgubila. Na podlagi tako opredeljenih raznolikih oblik je olajšano tudi grajenje pristopov k upravljanju s posameznimi oblikami skupnega, ki se v svoji drugi skrajnosti (privatizacija in skrajna ekskluzivnost upravljanja) kažejo v močno diverzificiranih načinih ekspropriacije, privatizacije in valorizacije, ki jih predvidevajo že same razlike v tehnikah in orodjih izkoriščanja. Pomen tipologizacije se torej kaže tudi v razumevanju načinov in tehnik, ki se jih je v zadnjih desetletjih posluževal kapital, ko je v svoj krogotok vključeval skupna področja, ki poprej niso bila komodificirana. V dani zgodovinski epohi je namreč nekatera izmed teh področij mogoče videti kot ključne vire kapitalistične akumulacije, ki pripomorejo k reprodukciji in intenzifikaciji globalnih hierarhij. Pri tem velja še posebej poudariti fenomen intelektualnih pravic in standardiziranih intelektualnih lastniških sistemov, prek katerih prehajajo pod nadzor največjih korporacij same informacije.¹⁶ Ti sistemi so s (pogosto vsiljenimi) trgovinskimi sporazumi (npr. TRIPS, več v nadaljevanju) vzpostavljeni na nadnacionalni ravni, s čimer tvorijo enega prvih primerov globalne legalizacije privatnega lastništva (glej Berry, 2008; May, 2010), na pomenu pa pridobivajo predvsem z vedno pomembnejšo vlogo, ki jo v postfordističnem kapitalizmu igra znanje (glej Jessop, 2002: 128–132).

Morda najbolj osnovno politično-ekonomsko definicijo skupnega podaja Nonini (2007b: 1), po katerem gre »za tiste skupi-

ne in združenja stvari in virov, ki jih imajo človeška bitja za skupna ali jih predajajo v uporabo v svojem imenu, v imenu drugih človeških bitij, prejšnjih in prihodnih generacij, in ki so ključne za njihovo biološko, kulturno in družbeno reprodukcijo.« Gre torej za »raznoterost naravnih, fizičnih, družbenih, intelektualnih in družbenih sredstev, ki omogočajo človekovo preživetje.« Ta opredelitev bi morda zadostovala za zelo osnovno izhodišče v razpravi o skupnem, vendar je ob do zdaj povedanem očitno, da se pretirano izolirano osredinja na sredstva, stvari in vire. S tem se skorajda popolnoma izgubi družbena plat, ki je prek relacij in odnosov inherentna tem skupnim področjem in sredstvom. Kot nakazujejo Bollier (2002), Dyer-Witford (2007: 28), Negri in Hardt (2009) ali Lipietz (2009), pri skupnem ne gre preprosto za skupne stvari ali področja, ampak je (podobno kot pri blagu) pomembnejša večna prisotnost družbenih odnosov, ki so inherentni del skupnega, zaradi česar bi bilo njihovo odmišljanje izjemno kontraproduktivno; rečeno drugače, gre torej za sredstva, področja in procese, skozi in na katerih se vzpostavljajo določeni družbeni odnosi (npr. del(ovanj)a, sodelovanja, upravljanja, a tudi širše skupnega življenja v družbi) in ki pretendirajo k skupnemu delovanju ali k nekim določenim ciljem. Prek teh odnosov se seveda lahko ustvarjajo, upravljajo ali ohranjajo tudi posamezna materialna ali nematerialna sredstva, področja in viri, ki niso v javni ali privatni lasti in se ne izkoriščajo kot blago.

Primer tovrstnih družbenih odnosov je lahko dostop do pitne vode (kot specifična oblika nekega najpogostejše skupnega vira), ki ga največkrat nekdo že upravlja, saj mu omogoča ključen vir preživetja. S tem pa se tudi že določa, kakšen je dostop do teh skupnih virov ali sredstev, z upravljanjem se namreč vzpostavlja tudi določene oblike posedovanja in nadzora ter (vz)postavlja formalna ali neformalna pravila uporabe. Povsem prost dostop do skupnega, še posebno ko je govor o naravnih oz. materialnih oblikah, ki jih lahko zmanjka, namreč še zdaleč ni pravilo, kar je tudi eden precej očitnih razlogov, zakaj tega koncepta ne bi smeli jemati kot kakršnokoli obliko utopije. Dostop je pogosto odvisen od družbeno-političnega dogovora in upravljanja, pri (potencialno) konkurenčnih in subtraktivnih¹⁷ oblikah skupnih sredstev in virov pa lahko pri pomanjkanju prihaja tudi do izključevanja z nasiljem (glej Nonini, 2007b; Harvey, 2011). Skupno se zaradi tega tudi pogosto napačno zamenjuje za režim prostega dostopa (t. i. *open-access regime*), kjer ni nikakršnih omejitev in kjer se lahko skupne vire ali dobrine brez težav in povsem poljubno izkorišča ter celo izčrpa.¹⁸ Prostega dostopa zato ni mogoče jemati za temeljni pogoj skupnih dobrin, kajti

¹⁴ Iz Smithove nevidne roke pravzaprav izhaja, da akterji *morajo* biti slepi za kolektivne posledice njihovih dejanj, če naj se ta skupni cilj zares udejanji. Skupno dobro v resnici *ne* sme biti cilj, kajti ni ga mogoče ekonomistično izračunati. Ta logika se neposredno prenaša tudi na politično raven, saj skupni interes v družbi zahteva, da je vsaka oseba zmožna definirati svoje lastne interese in jih zasledovati brez oviranja. Nemogoče je namreč, da bi suveren ali država imela celovit uvid v mehanizme ekonomije, ki bi jima omogočala intervencionizem v totaliteto ekonomskih procesov, ne da bi s tem povzročala neprijetne motnje. (Foucault, 2008: 277–283) »Če bi obstajal suveren, ki bi trdil, da je daljnoviden, da ima globalen in totalizirajoč pregled, bi vedno videl le himere.« (Ibid.: 281)

¹⁵ Casarino poudarja, da je skupno opredeljeno skozi komuniciranje in ne prek skupnosti (kot *gemeinschaft*). Ta dva koncepta ne le izključujeta drug drugega, temveč sta si tudi medsebojno nasprotna (Negri in Casarino, 2008: 12–13). O tej problematiki glej med drugim tudi Prodrik (2010).

¹⁶ Pod dežnik intelektualnih pravic se uvršča dve vrsti intelektualne lastnine: založniške oziroma »avtorske« pravice na eni strani ter industrijsko lastnino na drugi (kamor na primer spadajo patenti in blagovne znamke).

¹⁷ Beseda subtraktivno izhaja iz latinščine in dobesedno pomeni odštevanje oziroma odvzemanje. Subtraktivnost je torej neposredno povezana s (potencialno) redkostjo neke dobrine glede na množičnost njene uporabe – preprosto povedano, nekaterih dobrin lahko zaradi izkoriščanja zmanjka (so *končne*, saj jih je mogoče porabiti in so torej subtraktivne) ali jih z (u)porabo ene osebe ne more (u)porabiti druga oseba, s čimer se odpre tudi vprašanje (ne)konkurenčnosti (kako množična je lahko v istem trenutku (u)poraba).

¹⁸ Pri tragediji skupnega, o kateri je pisal Hardin (glej moj drugi članek v tej številki), zato velja posebej poudariti pravto dejstvo, saj bi tragedija skupnega (ki se sicer *de facto* udejanja skozi kapitalistično izkoriščanje, ki gleda le na kratkoročni dobiček, še poprej pa seveda skozi ekspropriacijo) bila mogoča kvečjemu v režimih prostega dostopa, nikakor pa ne, ko so postavljene tudi širše družbene institucije, ki skrbijo za neko obliko skupnega.

¹⁹ Zveza za učenje o skupnem [Commons Learning Alliance] (www.commonlearning.org) na primer skupno [commons] opredeljuje prav kot »darove narave ali družbe; bogastvo, ki ga podedujemo ali ustvarimo skupaj in ga moramo predati našim otrokom nezmanjšano ali povečano; sektor ekonomije, ki je komplementaren ali protiutež korporativnemu sektorju.«

»brez 'družbene infrastrukture', ki definira skupno – kulturnih institucij, norm in običajev – je edina resnična družbena vrednost režimov prostega dostopa zasebni profit najbolj agresivnih apropriatorjev.« (Bollier, 2002: 20) V nekaterih družbah je tako institucija darovanja tesno povezana z običaji in normami, ki se reproducirajo skozi vsakodnevne prakse in upravljanje skupnih sredstev in virov, a jih nasilje kapitala zaradi neprimerno večje moči in vzpostavljanja formalnih institucij ter legalnih struktur največkrat uspešno izkorenini.¹⁹

Po drugi strani ne moremo spregledati druge, že omenjene, a še precej bolj neotipljive oblike skupnega, namreč sodelovanja, kolektivne kreativnosti ali kooperativnih oblik aktivnosti ter del(ovanj)a. Tudi nanje je treba gledati kot na procese, ki temeljijo v skupnem. A v njih je danes prisotna kontradiktornost, ki je značilna za sodobno kapitalistično produkcijo: skoznje se namreč vzpostavlja temelje za družbeni in ekonomski red, ki v čedalje večji meri temelji na skupnem, a se vedno znova že privatizira in pretvarja v blago. V tem primeru nikakor ne gre za povsem novo značilnost kapitalistične produkcije, že Marx (1976/1990: 13. pogl.) je v analizah kooperacije v produkcijskem procesu namreč ugotavljal, da prihaja do apropiacije (sicer prisilne) kooperacije, ki izhaja iz delitve dela in bi jo lahko jemali za novo kolektivno produktivno moč. Po njegovem mnenju je tovrstna kooperacija v resnici fundamentalna oblika kapitalistične oblike produkcije. Ključna razlika glede na fazo kapitalističnega sistema, ki ga je analiziral Marx, je, da se danes kooperacija, ki se je v industrijskem kapitalizmu v veliki meri dogajala 'za hrbotom' producentov, spreminja v različne oblike dobro vidnega sodelovanja, za katerega največkrat skrbijo in so odgovorni kar sami producenti (kar potencialno odpira nove možnosti za produkcijo subjektivnosti, ki bi zaobšla kapital); to ne pomeni, da v teh primerih ne gre predvsem za vsiljeno obliko sodelovanja, a zagotovo vsaj posredno tudi potrjuje postoperaistično tezo (glej mdr. Negri in Hardt, 2009: 137–142; Hardt, 2010: 137–138), da v obstoječih razmerah kapital pogosto ostaja eksteren produkcijskemu procesu. Kapital pravzaprav *mora* ostati zunanji tem procesom ustvarjanja in dopuščati največkrat zelo natančno zamejeno mero avtonomije – vsaj če hoče omogočiti/dopustiti zares učinkovito in produktivno delo(vanje).

Na težave, povezane z ozko politično-ekonomsko perspektivo in nujnostjo njenega preseganja je brez dvoma treba opozarjati zmeraj znova, sam pa se bom na tem mestu osredinil na kratek idealno-tipski očrt mogočih *oblik* skupnega v njegovem politično-ekonomskem pomenu, torej oblik skupnih virov, sredstev in področij. Obstaja več poizkusov tipologizacije, Hardt in Negri (Ibid.) na primer primarno ločujeta med naravnimi in ustvarjenimi oblikami ter hkrati

Slika: Shematična razdelitev oblik skupnega (politično-ekonomski pogled)

Tipologija skupnega	VISOKO SUBTRAKTIVNO relativno konkurenčna logika materialne in nematerialne oblike	NIZKO SUBTRAKTIVNO nekonkurenčna logika »neotipljive« oblike (informacije)
»NARAVNE« OBLIKE	MATERIALNI SVET, OKOLJSKI/EKOLOŠKI VIRI	GENETSKI MATERIAL, BIOTSKA RAZNLIKOST, TRADIC. ZNANJE (?)
»USTVARJENE« OBLIKE	DRUŽBENE/KOOPERATIVNE OBLIKE SKUPNEGA	INTELEKTUALNO, KOMUNIKATIVNO, KRE- ATIVNO ZNANJE/PRODUKCIJA

poudarjata problematičnost ostrega ločevanja. Nonini (2007b) po drugi strani vzpostavlja štiri različne tipe, podobno in manj natančno kot on pa med oblikami skupnega razločuje tudi Harvey (2011). Problematika ločevanja je opazna pri vseh tipologijah, saj so meje porozne in zamegljene, različnih oblik skupnega zaradi tega tudi ne bi smeli videti kot povsem ločene, v praksi se namreč pogosto razlivajo prek umetno ustvarjenih ločnic. Sam zastavljam štiri različne tipe, ki se nato medsebojno prekrivajo ali ločujejo po posameznih specifikah.

Naravni in okoljski viri, dobrine, področja in sredstva

Sredstva, izhajajoča iz narave, okoljske vire in »materialni« svet kot takšen, lahko opredelimo za prvo, naravno obliko skupnega. Njena značilnost je relativno visoka konkurenčna logika in bolj ali manj visoka stopnja subtraktivnosti. To po eni strani pomeni, da je izkoriščanje enega vira ali dobrine omejeno na določeno število uporabnikov, prav tako pa so naravni viri največkrat vsaj potencialno končni, torej jih lahko zmanjka (pogosto tudi v primerih, ki se morda na prvi pogled ne zdijo takšni, npr. pitna voda ali zaradi onesnaževanja zrak). Medtem ko lahko v morju ulovljeno ribo porabi ena oseba, s čimer to isto dejanje onemogoči drugim, lahko nekaj hektarov skupne zemlje obdeluje več ljudi, a tudi v tem primeru je mogoče govoriti o določenih omejitvah, prav tako obstaja relativna redkost dobrin in tudi njihova *končnost*. Prav ta oblika skupnega je bila zgodovinsko gledano med prvimi, ki se je s primitivno akumulacijo ekspropriirala, z napredovanjem in nadaljevanjem teh procesov na globalni ravni pa postaja čedalje bolj očitno, da so naravna področja in viri, ki so tisočletja veljali za skupno bogastvo vseh, začeli služiti skorajda izključno privatnim interesom, katerih edini cilj je profit. Skupno dobro s tem za širšo družbo postane kvečjemu »eksternalija«, ki jo je treba s čim nižjimi stroški odpraviti. Še danes gre seveda za enega pomembnejših virov komodifikacije, saj vedno znova poteka ekspropriacija in kolonizacija področij, ki še niso izpostavljena tržnim odnosom, to instrumentalizirano dojemanje naravnih področij in virov pa pušča izjemno globoke in očitne posledice na ekosistemu celotnega planeta (glej mdr. Bollier, 2002: 4.–6. pogl.)

Med bolj simptomatičnimi primeri aktualnih procesov primitivne akumulacije oziroma akumulacije-kot-odvzemanja so težnje po privatizaciji vode. Če sem natančnejši, v teh primerih prihaja bodisi: a) do privatizacije in s tem omejevanja dostopa do nekega vodnega vira, ki je sicer lahko območno zamejen, a zaradi invazivnega izčrpavanja potencialno vpliva na veliko širše življenjsko območje; ali b) do pogostejše, *de iure* komodifikacije vodne infrastrukture, torej družbeno ustvarjene oblike skupnega (s katero se ukvarjam v nadaljevanju), prek česar se sočasno tudi *de facto* omejuje dostop do samega vodnega vira, nanj se namreč vsaj posredno vpeljuje renta na uporabo oziroma dostop (podobno kot v prvem primeru torej). Rezultat je praviloma izjemen dvig cen, ki se zagotavlja prek tržnega ustvarjanja redkosti, ti posegi pa najbolj vplivajo na najrevnejše sloje v družbi (Bollier, 2002: 70–74; Shiva, 2002). Shiva (2002) ocenjuje, da je Svetovna banka z nekaterimi drugimi nadnacionalnimi agencijami igrala ključno vlogo pri ustvarjanju pomanjkanja vode in njenem onesnaževanju, *redkost* pa je nato pretvorila v tržno priložnost za korporacije; s pogojevanjem mednarodne pomoči in posojil je namreč v različnih revnejših območjih po svetu zahtevala privatizacijo in trženje distribucije vode. Potencialni trg z vodo, pri katerem najpogosteje prihaja do oblik javno-zasebnih partnerstev, naj bi se po nekaterih ocenah dvigal do bilijona dolarjev, revija Fortune pa je pred časom

²⁰ Ta fašizem globalizacije, ki vse pretvarja v blago in povzroča negotovost, je po Shivi (2000) tudi v neposredno nasilnem konfliktu z raznolikimi kulturami deljenja in brezplačnih daril, na primer tradicionalnega prejetanja in dajanja vode, s čimer uvaja vrednote, ki so povsem nasprotno ustaljenim praksam v nekaterih družbah (glej tudi opombo 10). Do bržkone največjega upora proti politikam privatizacije vodnih sistemov je prišlo v bolivijski Cochabambi s t. i. »vojno za vodo«, pred kratkim pa je tovrstno privatizacijo dobave vode poizkušala izpeljati italijanska vlada pod vodstvom Silvia Berlusconi, a so ta načrt Italijani na referendumu skorajda plebiscitarno zavrnili. Ne prihaja seveda le do privatizacije vodnih sistemov, ampak tudi samih virov, ki jih korporacije množično izkoriščajo predvsem za znamčenje in prodajanje ustekleničene vode, danes eno bolj dobičkonosnih dejavnosti.

ocenjevala, da naj bi šlo tudi za enega najbolj dobičkonosnih trgov (Ibid.: 88).²⁰

Medtem ko so bila teoretska proučevanja o skupnem pred devetdesetimi leti dvajsetega stoletja primarno usmerjena prav v naravne in okoljske vire ter področja, ki bi jih lahko okarakterizirali tudi za »tradicionalno« obliko skupnega, pa se je nato začelo prepoznavati čedalje več družbeno in človeško ustvarjenih oblik, s čimer se jim je začelo dajati več pozornosti tudi pri analizah (glej Hess in Ostrom, 2007). Na pomenu so s tem pridobila sredstva in dobrine onkraj fizičnega oziroma materialnega okolja, a kljub temu se številni pristopi še danes skupno definirajo predvsem v kontekstu naravnih in s prostorom povezanih virov in »bazenov« naravnih dobrin. Naravne oblike globalnih skupnih virov v teh analizah na primer vključujejo Antarktiko, oceane in odprto morje, zračni prostor (ključnega pomena v telekomunikacijah, med drugim pri radijskih frekvencah in mobilnih omrežjih), vesoljni in medplanetarni prostor, atmosfero (glej Buck, 1998) ... Kot je videti se ta pristop osredinja predvsem na vire, ki so še skupni človeštvu, in na vprašanja, povezana z njihovo regulacijo in regulacijskimi režimi, v svojih političnih zahtevah pa gre še »najdlje« s pozivi po nujnosti trajnostnega razvoja.

Družbene oblike skupnega

Najbrž ni politične skupnosti, ki ne bi imela zagotovljenih vsaj osnovnih (formalnih ali neformalnih) družbenih vzvodov, s katerimi skrbi za različne skupne potrebe svojih članov – na primer zagotavljanje pitne vode in druge infrastrukture ter povezav, skupnih področij in prostorov, (ne) formalnih služb in številnih drugih institucij, ki se v modernih državah največkrat označujejo za »javne«; prek njih lahko poteka upravljanje družbenih potreb ter skrbi za kakovostno življenje njenih članov (Nonini, 2007b: 6). Te oblike skupnega se zagotavljajo prek različnih oblik davščin ali družbene razporeditve vlog, tudi ta oblika skupnih virov, funkcij ali institucij pa se podobno kot prejšnja nagiba h konkurenčnosti in subtraktivnosti pri dostopu in uporabi. Dostop do zdravnika ima v določenem trenutku lahko le ena oseba, prav tako je omejeno število posameznikov, ki lahko razpravljajo s predavateljem ali učiteljem na predavanjih, enako velja za število starejših oseb, za katere lahko skrbijo v domovih za ostarele, ceste in mostovi se uničijo in jih je treba popravljati, uporablja jih lahko le določeno število ljudi hkrati, in tako naprej ... Morda najbolj očiten poizkus aktualne kapitalistične kolonizacije v večini Zahodnih držav se dogaja v šolstvu, kjer obstajajo težnje po popolni in dokončni komodifikaciji tega področja. S tovrstnimi procesi je čedalje težje govoriti o iskanju skupnega dobrega prek nekih za družbo pomembnih institucij, ki bi šle onkraj ekonomistične racionalnosti – čeprav so te institucije že poprej, kot nacionalizirana oblika skupnega, bile izjemno instrumentalizirane. Ta vprašanja pa so širše gledano tesno povezana s splošno komodifikacijo znanja, intelektualnega dela in na splošno informacij.

V vseh teh primerih je nastanek, ohranjanje in obnavljanje skupnih institucij, služb in storitev predvsem politično vprašanje, glede na podane primere pa je očitno, da je ločevanje med

skupnim in javnim (če imamo z javnim v mislih moderno nacionalno lastništvo) v teh primerih morda težje kot pri drugih oblikah skupnega. Kljub temu med tema dvema kategorijama obstajata vsaj dve ključni razliki: skozi zgodovino moderne države se je pokazala njena (nujno) precej ozka naravnost, ki je bila primarno usmerjena v reprodukcijo in ohranjanje države same, ter le posredno (če sploh) iskanju zares skupno zastavljenih ciljev (glej Offe, 1987: 3. pogl; Negri, 2008a: 2. pogl.; Foucault, 2008). To se prenaša tudi na omenjene javne institucije, ki so servis države, pri čemer je njihova neodvisnost skoraj povsem onemogočena.²¹ Druga ključna razlika, ki izhaja iz prve ugotovitve, je v načinu upravljanja skupnih institucij. V tem primeru se je treba približati biopolitičnemu pomenu skupnega, ki se je v politično-ekonomskih razpravah največkrat izgubil. Vprašanje skupnega namreč ne more biti zreducirano le na vprašanje lastništva, temveč ga je treba postavljati tudi kot vprašanje demokratičnega upravljanja skupnih dobrin, kjer se vzpostavljajo radikalno participatorne institucije absolutne demokracije, s čimer se lahko skupno ustvarjene institucije vzpostavljajo od spodaj navzgor in ne z nadzorom ter odrejanjem (npr. državne) oblasti. Kot poudarja Negri (2008a: 35), »problem [današnje levice] ni privatizacija ali deregulacija, ampak popolna nesposobnost, da bi oblikovali demokratična orodja upravljanja in samoupravljanja [...] za vzdrževanje in razvoj skupnega dobrega v času, ko postajata koncept in izkušnja o skupnem znova osrednje vprašanje.«

Hind (2010: 55) opozarja, da so tudi v zlatih časih keynesianske državne blaginje »javne storitve soobstajale z zelo ozkim (elitističnim) razumevanjem demokracije [...] Etos javnih storitev je bil zasenčen z etosom servisa državi, njihovo notranje delovanje in motiviranost pa sta ostajala nadvse skrivnostna.« Nadzor je tudi v tem primeru obdržala družbena ter intelektualna elita, ki je iz procesov odločanja uspešno izključevala širšo javnost, za javne zadeve pa je skrbela kasta političnih odločevalcev in javnih delavcev. Institucije, ki naj bi delovale v imenu skupnega dobrega, so odtrgane od družbe ostale pod nadzorom ozke tehnokracije. (Ibid.: 50–58) Čeprav so bile javne politike v mnogih primerih deklarativno usmerjene v izboljševanje socialnega stanja in v osnovah izhajale iz postulatov države blaginje, je bil njihov vpliv pogosto precej slabši od pričakovanega, kar je dajalo moč nasprotnikom redistribucije bogastva, ki so napadali neučinkovitost teh pristopov. Fischer (1993) tako podaja primer koncepta Velike družbe [*Great society*] iz sedemdesetih let v ZDA, ki ga je posvojila demokratska stranka in ga je v skladu z menedžersko logiko izvajala nadvse tehnokratsko. Namesto pomoči tistim, ki naj bi jim bila namenjena, in njihovega aktivnega vključevanja v procese odločanja se je ustvarjalo razred strokovnjakov, naraščala je centraliziranost nadzora, razbohotila pa se je predvsem država sama. Za pristope k upravljanju javnih institucij je značilen decizionistični model odločanja, ki je v preteklosti temeljil predvsem na učinkovitosti in omejenem številu političnih akterjev, ki naj bi sodelovali pri izbiri premišljenih in racionalnih odločitev, zastavljenih med ozko določenimi alternativami. Večina teh policy pristopov se je približevala trdim pozitivističnim znanostim, temelječim na »objektivnih« empiričnih ugotovitvah (glej Majone, 1989). Te ugotovitve je treba

²¹ Kot je nakazano tudi v mojem prispevku »O permanentnosti primitivne akumulacije«, se je to ločevanje začelo še dodatno brisati z javno-zasebnimi partnerstvi, ki so očiten dokaz za javno kot »poškodovano« oziroma »pokvarjeno« obliko skupnega, ki se s skupnim prekriva le tedaj, ko s tem sočasno uspešno reproducira kapitalistično državo oziroma omogoča relativno neovirano širjenje blagovne forme. Po Negriju (2008b: 68) je »kapitalistična apropiacija zmeraj privatna, tudi (in še zlasti) takrat, ko pogodbene oblike apropiacije niso le privatne, ampak tudi javne. *Kako bi lahko nekaj, kar je privatno in kapitalistično, živel brez predeterminiranosti tega kar je javno in državno nadzorovano?* V buržuazni kulturi konstrukcija prava ni nič drugega kot konstrukcija formalno univerzalnih norm, ki dovoljujejo privatno apropiacijo. [...] V moderni državi ni prave razlike med privatno in javno apropiacijo: obe temeljita na pravih eksploatacije in izključevanja, na pravih, ki so in bodo ostala fundamentalna za upravljanje kapitala.« Ta neločljivost javnega in privatnega postaja ena ključnih karakteristik vladovanja.

prenesti v socialističen pristop k upravljanju skupnega, kjer se skupno v veliki meri preprosto enači z javnim, in se je pokazal tudi na primeru jugoslovanskega realsocializma: korak od državnega do skupnega lastništva se z vprašanjem *podružbljanja* lastnine namreč šele zares začne. Zgolj navidezno vključevanje v procese odločanja in upravljanja, ki jih v resnici vodi državna tehnokracija, se težko pretvori v dejansko samoupravljanje. In kjer bi se na primer dolgotrajna revolucija k skupnemu v Jugoslaviji šele morala začeti, se je ustavila (glej Kirn, 2010).

Razlika med javnimi in skupnimi institucijami je zaradi teh razlogov prej kategorične kot pa nujno praktične narave, saj bi se lahko ti dve kategoriji pod določenimi pogoji tudi prekrivali. Razliko je mogoče najbolje povzeti z besedami Negrija (2008b: 72), ko pravi, da »pravica do javnih storitev ne more biti nekaj, kar država podeli svojim državljanom. Prej je nekaj, kar družbeno in politično zahteva nematerialno in kognitivno delo in kar neizogibno sledi iz kooperativnega obsega tovrstnega dela.« Prav zaradi svojega izvora v skupnih zahtevah moči, ki jo izraža živo delo, država tudi nima nikakršne pravice, da bi samovoljno uničila ali odpravila skupne storitve in službe.

Genetski material in biotska raznolikost

Nikakor ne bi smeli zmanjševati vloge, ki jo imata prvi omenjeni obliki skupnega za ekspanzijo in »preživetje« kapitalizma v postmodernih družbah, vendar na pomenu v zadnjih desetletjih pridobivata tudi dva precej drugačna tipa, za katera bi lahko dejali, da postajata žrtev drugega zgodovinskega vala ograjevanja: primitivne akumulacije *neotipljivih skupnih idej in znanja* (glej Boyle, 2008: 3. pogl.; Jessop, 2002: 130–131). Ti obliki skupnega družijo predvsem tri značilnosti: nekonkurenčna oziroma netekmovalna logika, kar pomeni, da tovrstne dobrine ali vire lahko potencialno uporablja, kolikor ljudi hoče; nizka subtraktivnost, torej ju ne glede na množičnost uporabe ne zmanjka; pri tem pa se primarno vežeta na neotipljive karakteristike in nematerialne dobrine.

Pri informacijah o genetskem materialu in biotski raznolikosti, kar je mogoče pojmovati tudi kot skupno človeško in naravno dediščino, postajajo v aktualni fazi kapitalizma osrednjega pomena nove tehnike in načini kapitalistične apropiacije, ki so se v praksi materializirali skozi patentiranje oblik življenja, živih bitij in drugih organizmov. Energična razprava o teh procesih se je začela v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, omogočil pa jo izjemen napredek v biotehnologiji. V istem času se namreč začne tudi komercializacija tega raziskovalnega področja, ki se je razvilo predvsem z javnimi investicijami ter s pomočjo širšega družbenega in znanstvenega sodelovanja. (glej King, 1997) S popolnim podrejanjem genetike kapitalističnemu trgu, ki je bil spodbujen predvsem skozi režime intelektualne lastnine, so se začeli patentirati mikroorganizmi in biološki organizmi, na primer celične linije, deli genetskega zaporedja ter genetsko spremenjene rastline, živali in drugi organizmi. To seveda ne pušča le ozko zamejenih posledic v relativno zaprtih znanstvenih krogih, ampak prinaša izjemne globalne družbene spremembe ter posledično pomeni zelo široka družbena tveganja.

Čeprav je do leta 1980 veljalo, da se mikroorganizmov in različnih naravnih procesov ter produktov ne da patentirati, saj so veljali za del skupne naravne dediščine človeštva, pride s tem letom prvič do uspešnega patentiranja mikroorganizma. Odločitev ameriškega vrhovnega sodišča, da odobri patent za gensko spremenjeno obliko življenja, je temeljila na ugotovitvi, da je mikrob, za katerega je Anand Čakrabarti leta 1971 vložil patentno prijavo, »človekov izum«. Z nadaljnjimi

sodbami ameriškega Vrhovnega sodišča v letih 1984 in 1987 se je ta možnost dokončno razširila tudi na vse druge oblike življenja, saj je bilo v skladu s temi odločitvami mogoče biološko inženirane bakterije patentirati, ker so lahko človeško ustvarjene. Od osemdesetih naprej je tako bilo registriranih že več sto patentov na živalih, skozi devetdeseta pa so »življenjske industrije« v blagovni trg začele vključevati gene in njihove različne komponente, pri čemer je šlo za povsem novo obliko spreminjanja skupne dediščine v privatno lastnino in blago.²² (Shiva, 1997; Rifkin, 2001; Scharper in Cunningham, 2007) Po oceni Kinga (1997) bi že same spremembe v biotehnologiji sicer lahko povzročile izjemno rast produktivnosti, ki bi zahtevala čedalje manj delavcev in skrajšanje časa, potrebnega za obstoječi standard življenja, a so tovrstne želje z vzpostavljanjem privatnega lastništva nad življenjskim materialom, ki se nabira v rokah čedalje manjšega števila velikih korporacij, povsem idealistične. Ključni argument korporacij, ki se borijo za *genetski kapital*, je, da brez varovanja njihovih pravic prek patentov ne bi prišlo do razvoja pomembnih tehnologij (prek njih naj bi se financiralo raziskovanje), čeprav patenti z uvedbo monopolov in omejevanjem dostopa seveda niso bistvena sestavina razvoja, ampak tem korporacijam predvsem zagotavljajo super-profite (King, 1997: 152). Patenti namreč delujejo kot oblika novodobne rente, saj podobno kot avtorske in druge oblike intelektualnih pravic zagotavljajo potencialen dohodek že samo prek lastništva nad neko (ne)materialno dobrino, procesom ali znanjem, poleg tega onemogočajo dostop vsem, ki zanj niso pripravljeni plačati, kar je mogoče označiti tudi kot novi fevdalizem (Berry, 2008: 53). Trendi razvoja v biotehnologiji nakazujejo, da raziskovanje v prihodnosti niti približno ne bo odprto, ampak bodo nadzor nad njim imele največje in najbogatejše korporacije (Bollier, 2002: 81).

Evolucija v lastninjenju, ki izhaja iz teh sprememb, ne pomeni vrnitve v preteklost. Dohodek, ki ga generira intelektualno lastništvo (tako patenti na eni kot založniške pravice na drugi strani), je namreč precej drugačen od rente, ki jo prinaša lastništvo fizičnih zemljišč in področij; med drugim je ključnega pomena, da delo v teh primerih vseeno ostaja eden pomembnih dejavnikov pri ustvarjanju vrednosti,²³ vendar pa v nasprotju s produkcijo visoko subtraktivnih materialnih (in tudi »nematerialnih«, kot so storitve) dobrin in sredstev v tem primeru »vrednost« lahko tudi narašča z množičnostjo uporabe oziroma dostopa. Prav v teh primerih se tudi najočitneje izpostavi aktualen konflikt med privatiziranimi in skupnimi dobrinami; podrejanje skupnega podjarem lastniških odnosov namreč vzpostavlja izjemno ekskluzivne režime dostopa, ki dodatno pripomorejo k vzpostavljanju hierarhij, s čimer tudi očitno omejujejo produktivnost ... Bolj ko se po drugi strani znanje lahko širi in uporablja, bolj ko je dostopno in odprto, več možnosti je za njegovo »produktivnost« in nadaljnji razvoj (na primer znotraj znanstvene, akademske skupnosti ali v širši družbi).

Shiva (1997) je patentiranje narave označila za sodobno obliko biokolonializma, saj se manj razvite države sili v podpisovanje sporazumov o spoštovanju patentnih režimov skozi trgovinske sporazume. Po njenem mnenju gre za ultimativno kolonizacijo samega življenja, ki se razvija, spreminja in obnavlja tudi samo, skozi sebi lastno kreativnost (glej tudi Bollier, 2002). Razlika med naravo na eni strani ter družbo in kulturo na drugi je po njenem mnenju ustvarjena umetno

²² Po mnenju Rifkina (2001: 63) je ta odločba »imela osupljive razsežnosti. Ameriški patentni urad je z eno samo regulativno potezo svetovnemu gospodarstvu določil novo smer – preusmeril ga je na pot, ki bi nas iz industrijske dobe popeljala v biotehnoško stoletje.« Kaj pomeni možnost množičnega prilaščanja svetovnega genskega bogastva, so hitro razumele tudi korporacije. Več o nevarnostih uvajanja pravnih okvirov, s katerimi je »postalo načelno mogoče patentirati gensko spremenjene človeške zarodke in plodove, kot tudi človeške gene, celične kulture, tkiva in organe« (Ibid.), v Rifkin (2000: 4. pogl.; 2001).

²³ Gre za dodaten aspekt naraščajočega zamegljevanja razlik med rento in profitom, o čemer pišem v zadnjem poglavju prispevka o permanentnosti primitivne akumulacije.

²⁴ Zagotovo najbolj znan primer povsem fizičnega onemogočanja vnovične uporabe semena (v primerih »le« pravnih postopkov so sicer zagrožene naravnost drakonske kazni) je Monsanto tehnologija »terminator« semen, pri katerih so onemogočili vnovično kalitev z inkorporacijo blokirnih genov (glej mdr. Rifkin, 2000: 68; tudi francoski dokumentarni film *The World According to Monsanto*).

²⁵ Kot opozarja Bollier (2002: 79), te spremembe vodijo v režim centraliziranega tovarniškega poljedelstva, saj agrikulturnim korporacijam prav tovrstni mehanizmi omogočajo temelje za prisilne oligopole, prek katerih vzpostavljajo mreže podrejenih producentov in podizvajalcev, ki so od njih in njihovih pravil skoraj popolnoma odvisni.

in je namenjena predvsem ohranjanju dominacije Zahoda nad drugimi deli sveta, pri čemer je mogoče biotehnologijo videti kot enega ključnih instrumentov, ki prek intelektualnih pravic in s pomočjo kvazi superiornih tehnologij zreducira nekatere oblike kreativnosti in produkcije na stvar narave, kjer naj bi obstajalo preprosto ponavljanje bioloških procesov in kjer dodaten premislek ter človeški posegi niso potrebni. Z vzpostavitvijo inferiornosti je mogoče ta področja kolonizirati ter izkoristiti, saj naj bi to bil tudi njihov edini razlog za obstoj. Na drugi strani pa naj bi nekateri procesi v naravi bili produkt posebne človeške intervencije; kot primer precejšnje arbitrarnosti teh določil Shiva (1997) podaja staroselsko znanje in tehnike, ki so se skozi zgodovino močno spreminjale in dopolnjevale. Ta znanja so se prenašala iz roda v rod in z njimi se je aktivno spreminjala narava ter se regenerirala za prihodnje rodove; zdaj pa se tako to znanje kot s strani ljudi spremenjeno naravo poizkuša interpretirati kot popolnoma

naravni stvari, ki si ju je mogoče preprosto prilastiti. Tovrstno razumevanje znanja, kreativnosti in inventivnosti potemtakem predvideva, da mora biti znanje sposobno ustvarjati profit prek apliciranja v industrijsko proizvodnjo (prek patentiranja), saj naj bi se le tako lahko dojemalo kot pravo znanje, poleg tega ga mora biti mogoče lastniti (torej ne more ostati v skupni lasti, čeprav neka skupnost sama noče vzpostavljati formalnih lastniških režimov).

V tem okviru se zdi nadvse simptomatično, da je čedalje več kmetov in pridelovalcev v finančno revnejših državah odvisnih od patentiranih semen, v nakup katerih so zaradi pogojev korporacij prisiljeni vsako leto znova. Patentirana semena namreč nikoli niso zares prodana, ampak kmet samo zakupi dostop do intelektualne lastnine za določeno obdobje (Rifkin, 2000: 67–68).²⁴ Korporacije, ki si lastijo to naravno bogastvo, z dobavljanjem semen nadzorujejo čedalje večji del svetovne agrikulturne produkcije, kar je dober kazalec hitrega razpadanja meja in vsaj posrednega vpliva, ki ga lahko ima lastništvo *neotipljivih informacij* na sicer materialno produkcijo in dobrine.²⁵

Kritiki teh procesov pogosto med seboj primerjajo vzpon zgodnjih oblik primitivne akumulacije in vzpostavljanje patentnega lastništva nad življenjem (dveh oblik ograjevanja, ki onemogočata širši dostop), pri čemer velja opomniti, da morajo v obeh primerih osrednjo vlogo igrati zunajekonomski posegi, ki institucionalizirajo, kaj je mogoče lastniti in kako se bo ta legalni red uveljavljalo v praksi. Evolucijo v lastništvu pa je mogoče videti tudi kot enega pomembnejših argumentov pri trditvi, da je kapital prešel v povsem manifestno parazitsko fazo. Medtem ko je poprej veljalo, da ga lahko vidimo tudi kot produktivno silo, saj je moral težiti k večanju produktivnosti, je danes, kot poudarjata Negri in Hardt (2009: 55), postal predvsem instrument dominacije, saj namesto rasti produktivnosti umetno ustvarja redkost z omejevanjem dostopa.

Znanje, kultura, kreativnost, komuniciranje in informacije kot skupno

Vprašljivost ločevanja družbeno ustvarjenih oblik skupnega od »naravnih« je bila nakazana že na začetku, posebej problematično pa se zdi vzpostavljanje tako ostre dihotomije pri tradicionalnem znanju in naravnem okolju, ki je bilo spremenjeno skozi dolgotrajne posege

družbe. Tako pri privatizaciji informacij, povezanih z genetskim in naravnim materialom, kot pri vzpostavljanju lastništva nad znanjem, kulturo, kreativnostjo in samim komuniciranjem, je govor o lastninjenju *neotipljivih* lastnosti in karakteristik, največkrat informacij ali idej, kjer postane družbena konstruiranost lastništva povsem očitna. Kot opaža May (2010: 34), je trg vedno »skonstruiran skozi politične odločitve in nikjer to ni bolj očitno kot na trgu intelektualne lastnine«. A ključna karakteristika intelektualne lastnine tako pri patentih in zaščitnih znakih [*trademark*] kot pri različnih založniških pravicah ni samo, da zelo očitno *ustvarja* lastništvo, ampak da z omejevanjem dostopa *naknadno* ustvarja *redkost* neke dobrine (ali vira, znanja, informacije), kjer ta redkost sicer ne bi mogla obstajati. (Ibid.) Le s takšnim posegom, ki ustvari monopolni nadzor nad neko informacijo, je namreč mogoče tovrstne nematerialne dobrine spremeniti v (fiktivno) blago (Jessop, 2002: 14).

V nasprotju s prvima dvema oblikama skupnega, ki ju lahko označim za primarno materialni in posledično relativno redki in ekskluzivni, to za informacije kot takšne ne velja. V resnici lahko tovrstno omejevanje dostopa in uporabe celo onemogoča »uspešnost« širjenja neke informacije ali znanja v družbi (glej Nonini, 2007a; Berry, 2008; Hardt in Negri, 2009; May, 2010) Avtorji s kritično distanco do informacijskih oblik blaga, ki se brez večjih stroškov spreminja in deli ne glede na število dodatno ustvarjenih enot ali uporabnikov, menijo, da ta vrsta blaga, ter na splošno nadzor nad znanjem in informacijami, že igra ključno vlogo v postmodernem kapitalizmu (May, 2010). Do občutno spremenjene vloge informacij v kapitalistični ekonomiji je postopoma prihajalo skozi celotno dvajseto stoletje, do devetdesetih let pa so po mnenju Schillerja (1989) informacije postale integralni del kapitala, roki največjih korporacij pa je uspelo poseči v vse pore družbenega življenja. Transformacija informacij v lastnino ter uporaba in nadzor nad informacijami za zaščito same lastnine sta tako med osrednjimi značilnostmi kapitalizma na prelomu v 21. stoletje. »Za današnji čas je še posebno značilen vstop profitnih motivov na vsa področja, ki so zaradi različnih razlogov skozi zgodovino ušla tej prodorni sili,« trdi Schiller (Ibid.: 91).²⁶ Informacije in podatki so namreč (tudi s proliferacijo neposredno aplikativnih raziskav) postali potencialno izjemno dragocene dobrine, ki so se prek tržnih kriterijev posledično pričele dojemati kot blago, ki ga je mogoče prodati kot vsako drugo lastnino²⁷ (glej npr. Schiller, 1989; Parker, 1994; May, 2010).

Monopoli nad znanjem so se glede na zgodovinske analize Innisa (glej npr. 1951/2008) vzpostavljali tako rekoč skozi celotno zgodovino človeštva – bili so ključni za ohranjanje oblastnih elit

²⁶ Ključna značilnost tako informacij kot samega komuniciranja je, da se seveda ne moreta ustaviti na umetno ustvarjenih mejah, ampak pronicata v vse pore življenja in družbenega, saj iz teh sfer tudi neizogibno izhajata. To posredno pomeni, da za ekspanzijo kapitalistične kolonizacije še komajda obstajajo resnične omejitve (glej npr. Schiller, 1989; Terranova, 2004).

²⁷ S tem ko informacije postanejo blago, se vsaj implicitno izkaže, da informacije nikoli niso popolne za vse udeležence na trgu. Ta nepopolnost kaže na prisotnost informacijske asimetrije (glej npr. May, 2010: 4), kar pomeni, da lahko lastnik boljših in natančnejših informacij pridobi na trgu prednost pred drugimi akterji. Osrednji tok ekonomske misli je vprašanja, povezana s popolnostjo informacij, skoraj po pravilu predstavljal kot irelevantna, čeprav so kritični politični ekonomisti (npr. Veblen) že kmalu začeli opozarjati na nevarnost takšnih pristopov (glej Parker, 1994). Neprimernost ekonomskih paradigem, ki so stavile na popolno učinkovitost trgov in ekonomskih sistemov – kot je na primer v dvajsetem stoletju prevladujoča neoklasična šola –, je med prvimi strokovno »sprejemljivo« uspelo utemeljiti Stiglitzu (2001). Logiko je obrnil in dokazal, da so, ravno nasprotno, trgi brez intervencije učinkoviti le pod izjemnimi pogoji; neučinkovitost je zanje torej norma, ne izjema. Eden ključnih razlogov je, da popolnost informacij ni nikoli dosegljiva, veljavni ekonomski modeli pa naj bi se s temi problemi spopadali neuspešno, saj lahko že izjemno majhno pomanjkanje informacij v praksi povzroči velike spremembe (Stiglitz, 2001: 475). »Osnovni razlog, zakaj se trgi z nepopolnimi informacijami razlikujejo od tistih (idealnih, op. a.), v katerih popolnost obstaja, je v razlogu da *dejanja (vključujoč odločitve) prenašajo informacije, delujoči na trgu pa se tega zavedajo, kar upliva na njihovo obnašanje,*« je dokazoval Stiglitz (Ibid., 485; poudarek J. P.). Z mlino na veter se je pred Stiglitzem boril na primer že George Soros (glej 1998), ki je poudarjal pomen nepopolnosti informacij, širšega družbenega konteksta in skrajne ideološkosti ekonomskih teorij, ki so predpostavljale popolnost znanja. Vendar njegovih prispevkov ni hotela

objaviti nobena resna strokovna revija; svoje ideje je zato udeležil v praksi in na ta račun izjemno obogatel.

²⁸ Nobene potrebe seveda ni, da bi se s to liberalno predpostavko strinjali. Shiva (1997: 13) v skladu s tem kot temelj intelektualne lastnine izraža prepričanje, da so ljudje kreativni le takrat, kadar lahko računajo na finančno nagrado, ki se jo zagotavlja skozi intelektualno lastništvo. S prevzemanjem teh predpostavk, ki jih precej nekritično posvajajo tudi nekateri do intelektualnih avtorskih pravic relativno kritični avtorji (npr. Boyle, 2008), se torej vrnemo k ontološkimi izhodiščem egoističnega posesivnega individualista. Ob tem je spregledano dejstvo, da je danes postalo problematično govoriti na primer o avtorskih pravicah, saj pravice pripadajo predvsem korporacijam (gre predvsem za pravice založnika), omeniti pa velja tudi problematičnost samega koncepta »avtorja«, ki je zahodnjaški konstrukt.

²⁹ Pri tem igrajo pomembno vlogo tudi tehnološke omejitve (na primer dostop do tehnologije ali celo samo do programske opreme, ki dostop omogoča) in potrebno znanje za iskanje informacij.

³⁰ To povzroča tudi izjemne posredne težave, na primer pojav t. i. osirotelih del, ki zaradi starosti in nezmožnosti, da bi kakorkoli stopili v stik z lastnikom (propadla podjetja, avtor umre itd.), niso dostopne več niti komercialno, hkrati pa jim tudi še niso potekle založniške pravice in jih torej ni dovoljeno reproducirati. Strokovnjaki ocenjujejo, da spada med osirotela dela danes velika večina kulture dvajsetega stoletja (pri knjigah se številka dviga celo nad 95 odstotkov). (Glej Boyle, 2008)

dežnik intelektualne zaščite tudi izjemno visok del avtorske kulture, ki je nastala v dvajsetem stoletju.³⁰ Le-to je v številnih primerih mogoče jemati že za kulturno obliko skupne dediščine človeštva, ki bi ji danes le stežka še pripisovali kakršnokoli avtorsko lastništvo ... (Boyle, 2008) A izjemna širitev intelektualnih pravic je povzročila ravno nasproten obrat. Medtem ko je prvi zakon o avtorskih, založniških in sorodnih pravicah [*copyright*] trajal 14 let in ga je bilo mogoče podaljšati za enako obdobje še enkrat, je danes najdaljša doba raztegnjena na neverjetnih 120 let za anonimna dela, ki jih prevzela neka korporativna entiteta. V praksi to pomeni, da je pod intelektualno zaščito tudi pesmica »Happy Birthday«, nad katero ima danes lastništvo korporacija Time Warner, na leto pa ji prinaša več kot dva milijona dolarjev iz naslova licenčnin (Bagdikian, 2004: 72). V tem primeru gre za klasičen primer apropiacije skupne kulturne dediščine člove-

in hierarhičnih družbenih ureditev. Zato aktualnih poizkusov kapitala nikakor ni mogoče šteti za prvi primer aktivnega ustvarjanja monopolov znanja (pri čemer se ta red ustvarja prek pravne regulacije, po potrebi tudi s silo), a podobno kot druge tovrstne primere v zgodovini je tudi intelektualne lastniške pravice precej težko zagovarjati kot koristne za skupno dobrobit širše družbe ... Čeprav so nastale z namenom, da bi posredno spodbujale nadaljnjo kreativnost ter iznajdbe potencialnih avtorjev,²⁸ s čedalje večjo invazivnostjo in širjenjem dosega, ki ga imajo ti legalni okvirji, postaja očitno, da služijo nadvse partikularnim interesom, predvsem največjim svetovnim korporacijam, ki jih ti zakoni ščitena intelektualne lastnine favorizirajo (Bollier, 2002: 80; Bagdikian, 2004: 70–73). »Pravni sistem, ki je bil v izhodiščih ustvarjen zato, da bi z nagrajevanjem avtorjev prinašal nova dela javnosti, se je spremenil v protekcionističen tržni sistem.« (Bollier, 2002: 109)

Danes prevladujoča težnja je poizkus centralizacije nadzora nad znanjem in lastništvom pomembnih informacij na globalni ravni. Zadnja desetletja so tako kljub vzponu interneta, ki naj bi odpiral neomejeno morje možnosti, videla naraščanje prepada med tistimi, ki imajo informacije, in tistimi, ki jih nimajo.²⁹ Ugotovitev Parkerja (1994: 75), da smo soočeni s paradoksalnim fenomenom, saj je po eni strani v aktualni fazi kapitalizma prišlo do izjemnega naraščanja števila informacij, a se ta informatizacija kombinira s koncentracijo in monopolizacijo (predvsem specializiranega) znanja, se morda najbolj očitno kaže na primeru dostopa do znanstvenih revij, kjer obstaja globalna delitev na tiste univerze in inštitute, ki si dostop do teh izjemno dragih podatkovnih baz lahko privoščijo, in tiste, ki si ga ne morejo ali pa omogočajo dostop le do nekaterih baz. Perverznost te ureditve je toliko večja, ker strokovne revije skoraj po pravilu ne plačujejo prispevkov, raziskovalci in akademiki, ki so od teh objav odvisni, pa so najpogosteje financirani z javnim denarjem.

Že samo dejstvo, da se je intelektualne založniške (oziroma »avtorske«) pravice razširilo na 70 let od smrti avtorja oziroma na 95 let za najeto avtorsko delo, posredno pomeni, da spada pod

štva, zagotovo pa je nezanemarljivo tudi, da kvečjemu v izjemno redkih primerih kulturnih, kreativnih in drugih intelektualnih izdelkov nanje ni močno vplivala tudi širša družba, v kontekstu katere so ti izdelki nastali. Težko jih je torej dojemati kot povsem ekskluziven produkt posameznih genijev = avtorjev (in še manj korporacij, ki so si morda naknadno zagotovile intelektualne pravice z apropiacijo avtorsko nezaščitene skupne kreativnosti). Ob tem je potrebno pomisliti le na vse temeljne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko nastane produkt, kot je zmeraj novi operacijski sistem korporacije Microsoft – ne le, da k njegovemu izpopolnjevanju v čedalje večji meri hote ali nehote pripomorejo množice uporabnikov, ki na primer poročajo o najdenih napakah pri uporabi; za končni izdelek se je treba zahvaliti množični neposredni produkciji in kooperativnemu delu številnih ljudi, torej je o individualnem avtorstvu govoriti čedalje težje, vsaj posredno pa so bili za nastanek teh vrstic kode, ki tvorijo program, potrebni tudi nakopičeno znanje, delo in kreativnost številnih generacij pred tem (banalno rečeno: od izuma elektrike do računalnika). A ker je v epohi bio-lingvističnega kapitalizma mogoče lastniti vse vidike družbe in življenja, postane vse predhodno znanje povsem irelevantno in brez kakršnekoli vrednosti, ki bi jo bilo potrebno pri morebitnem nasprotovanju tej ekskluzivistični apropiaciji upoštevati. Ker lahko intelektualne pravice zaobjemajo številna močno raznolika področja, od korporativnega lastništva nad kulturo do patentiranja delov družbe, vodijo ti procesi do nadvse bizarnega prilaščanja s strani kapitala.³¹

Intelektualna lastnina je v tako razširjeni obliki (in s tako odločnim uveljavljanjem) relativno nov konstrukt, k implementaciji katerega je odločilno pripomogla Svetovna trgovinska organizacija (in še pred njo GATT) s sporazumom o Trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine [*Agreement on Trade-Related Intellectual Property Rights*] oziroma sporazumom o TRIPS. Sporazum univerzalizira intelektualne lastninske pravice na vse njene članice (153 držav), ki skupaj pomenijo skoraj vso svetovno trgovino (97 %) in s tem pomembno prispeva k vzpostavljanju globalnih upravljalških struktur in mrež. Ob tem »prvaki globalnega trga močno pritiskajo, da bi ti zakoni postali enotna globalna norma,« (Bollier, 2002: 80) vse podpisnike, ki se teh zavez ne bi držali, pa čakajo sankcije. V skladu s sporazumom TRIPS je Evropska komisija v prvi polovici tega leta sprejela trgovinski sporazum proti ponaredek ACTA [*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*], s katerim se znova občutno širi razpon dejanj, ki naj bi spadala pod kriminalne dejavnosti. Po besedah Evropske komisije naj bi ta sporazum pripeljal do ciljev Lizbonske pogodbe in pomagal graditi evropsko ekonomijo znanja – varoval naj bi namreč eno ključnih kompetitivnih »premoženj« Evropske unije.³² Že pred sprejetjem sporazuma ACTA se je zaostritev ukrepov proti kršenju pravic, povezanih z intelektualno lastnino, preselila v prenovljeni kazenski zakonik Republike Slovenije, po

³¹ V dobi »normalizacije« računalnikov bi nekateri primeri intelektualne lastnine lahko veljali že skorajda za *osnove* človeške dejavnosti. Microsoft je tako leta 2004, ko se je uporabljal že vsaj dobrih deset let, registriral patent za dvojni klik na miški. Podobno bizaren je Amazonov patent *One-Click*, ki je tej spletni trgovini zagotovil dvajsetletni monopol na kupovanje stvari po internetu z enim klikom (glej Berry 2008, 34; Glasner 2004). Pri drugih intelektualnih »pravica« velja omeniti še vsaj patent za »zaprt sendvič brez skorje« in pravico (zaščitni znak) Olimpijskega komiteja v ZDA, da ekskluzivno uporablja besedo »Olimpijski« (Boyle, 2008: xi–xii). Oglaševalska agencija *Radical Media LLC* je letos zagrozila s tožbo organizatorjem konference, naslovljene *Radical media conference* v Londonu, ker naj ne bi imeli pravice do uporabe besedne zveze *radical media* (glej Pinchen, 2011), vrhovno sodišče v Veliki Britaniji pa je lani odločilo, da je spored tekem Angleške prve nogometne lige (*Premier League*) lahko avtorsko zaščiteno delo, zaradi česar je za njegovo objavo treba plačati licenčnino (glej McCullagh, 2010).

³² Glej Evropska komisija (2011). Da bi sporazum začel veljati, ga morata sprejeti še Evropski parlament in Evropski svet. Kar je v tem kontekstu morda ključno, je razumeti, da službe Evropske unije izraza »kreativna industrija« in »družba znanja« seveda razumejo v neposredni povezavi z intelektualnimi pravicami in informacijskimi oblikami blaga – znanje je torej dojeto kot znanje le, kadar potencialno vsebuje tudi visoko menjalno vrednost, ne pa za družbo relevantne uporabne vrednosti, in enako velja tudi za kreativnost, kulturo in informacije na splošno.

³³ Glej Ministrstvo za pravosodje (2011). S prenovljenim zakonikom naj bi se popravila »napaka« v prejšnjem zakoniku, ki po mnenju ministrstva ni izpolnjeval kazenskoprvnih obveznosti, saj je bilo v njem opuščeno kazenskoprvno varstvo avtorskih del, kar naj bi v negotovost postavljalo usklajenost slovenske zakonodaje s prejetimi mednarodnimi sporazumi, natančneje s sporazumom TRIPS. (Ibid.: 12). Kazensko se bo lahko preganjala tudi zasebna uporaba zaščitenih del, glede na prejšnji zakonik pa se bo črtalo besedilo 'z namenom uporabe' z naslednjo utemeljitvijo: »Večinoma se avtorska dela ob njihovi uporabi (eksploataciji) sploh ne »prodajajo« naprej, temveč se eksploatirajo in so eksploatirana s samo njihovo uporabo.« (Ibid.: 13) S prejšnjo formulacijo naj bi se dekriminalirale glavne oblike nezakonite »eksploatacije« (Ibid.: 142).

³⁴ Prav tako letos so zaradi spletne strani, ki je bila agregat s povezavami do filmov in televizijskih programov, britanske oblasti izročile britanskega študenta ZDA (glej Williams in Bloxham, 2011); boj proti spletnemu piratstvu, kjer sta do zdaj zagotovo največ prahu dvignila spletna stran Piratebay in Napster, dobiva torej čedalje večje razsežnosti.

³⁵ To so projekti FLOSS [*Free/Libre Open Source Software*], kjer je eden boljših primerov operacijski sistem Linux. Njegov idejni avtor je izjemno obogatel, velik donator temu projektu pa je korporacija IBM, ki Linux kot alternativo Microsoftovemu operacijskemu sistemu Windows ponuja s svojimi računalniki. (Berry, 2008) Obstaja precejšnja razlika med FLOSS in gibanjem Free Software, ki po besedah idejnega pobudnika Richarda Stallmana temelji predvsem na politični emancipaciji in človekovih pravicah (Ibid.: 122).

katerem je za nelegalno prenašanje vsebin s spleta in uporabo piratiziranih programov zagrožena zaporna kazen (poprej so bile za te dejavnosti kriminalizirane le pravne osebe).³³ Še dlje je v zadnjem času šlo ameriško ministrstvo za domovinsko varnost, ki je v začetku tega leta zaseglo spletne domene številnih spletnih strani, ki so bile izključno agregati povezav do različnih neposrednih televizijskih prenosov, med njimi Atdhe.net in špansko stran Rojadirecta.org, kjer se objavljajo povezave do prenosov športnih dogodkov (glej Carnoy, 2011).³⁴ Dejstvo, da se je v to zgodbo neposredno vpletlo ministrstvo za domovinsko varnost, govori svojo zgodbo o izjemnem pomenu, ki ga imata lastništvo in nadzor nad informacijami v dani fazi kapitalizma.

Razumevanje *informacijske* produkcije je brez sočasnega vključevanja koncepta skupnega po mnenju Berryja nemogoče (2008: 3. pogl.), prav *ustvarjene* informacijske oblike skupnega pa so bržkone tudi najkompleksnejše, ko prihaja do njihove eksploatacije s strani kapitala, saj že same po sebi vsebujejo množico kontradikcij. Konflikt med tem, kaj dojemamo kot lastnino, in kaj kot skupno, je v teh primerih v polnem zamahu in največkrat se s tem, ko se skupno podredi lastniškemu odnosom, neposredno zmanjšuje njegovo produktivnost (a kapitalistični proces valorizacije seveda ne obstaja brez privatne akumulacije) (Hardt, 2010). Kontradikcije in kompleksnost se kažejo na različnih ravneh, po eni strani je mogoče govoriti o tendencah po popolni komodifikaciji informacij in kulturnega življenja na splošno, na čemer v veliki meri temelji tudi proces ograjevanja informacij prek različnih lastniških režimov, na drugi strani pa lahko kapital uspešno akumulira vrednost tudi tedaj, ko dostop do znanja ali informacij ni omejen oziroma onemogočen. Številna podjetja tako odkrito podpirajo mentaliteto odprte kode in prostega dostopa, kjer za sam dostop na primer morda ni treba plačevati; vendar je nato eksploatacija mogoča v drugih *fazah* kapitalističnega procesa, na primer prek izkoriščanja množičnosti same uporabe.

Ne le, da različne alternativne prakse, kot je prost dostop, v nekaterih primerih morda ne nakazujejo odprave kapitalizma, njegovo delovanje lahko v digitalnih okoljih celo spodbujajo

– po eni strani izkoriščajo brezplačno delo številnih programerjev, po drugi pa za donacije sočasno dvorijo velikim korporacijam (vseeno lahko torej prihaja do privatizacije profitov). Zato prihaja do precejšnjih paradoksov, saj poizkušajo ti projekti transcendirati kapital (povedano drugače, kapital naj producentom pusti svobodo in ostane zunaj produkcijskega procesa), a sočasno paradoksalno ostajajo močno vpeti v njegovo delovanje. (Berry, 2008: 4. pogl.).³⁵ Tudi Lessigova ideja gibanja Creative Commons, ki ga je mogoče jemati kot alternativo lastniškemu sistemom, kot je na primer Copyright, ni uperjena proti kapitalizmu, temveč proti 'kontrarevolucionarnim korporacijam,' ki bi rade zapirale dostop do informacij in s tem onemogočale razvoj t. i. nove ekonomije. Formenti (2005: 51–52) opozarja, da »v tem primeru kontrarevo-

³⁶ Glej Google Investor Relations (2011). Glede na podatke iz prvega četrtletja tega leta bi se rast dobička že letos lahko povečala do 10 milijard dolarjev.

lucije ne smemo razumeti v evropskem politično-kulturnem kontekstu. Lessigovih idej namreč ne moremo zaobjeti v ideološko opozicijo med levico in desnico, saj pred seboj nimamo radikalnega kritika privatne lastnine ali prostega trga. Celo nasprotno, Lessig kritizira zakon DMCA ravno zato, ker sam podpira privatno lastnino in prosti trg. Revolucionarnost njegove misli temelji prav na novem pomenu teh besed, ki izhaja iz prepričanja, da je internet, tako kot je korenito spremenil tehnologijo, družbo in ekonomijo, spremenil tudi pojem lastnine in trga.« V tem primeru gre za libertarno dožemanje skupnega kot svobodnega trga idej, katerega odprtost je treba braniti ravno zato, da bi kapital lahko deloval čim bolj učinkovito, pri tem pa so informacije posebna izjema, ko je govor o skupni lastnini in omejitvah prilaščanja. In tej paradigmi posledično pritičejo tudi vse pripadajoče kontradikcije, ki sem jih skozi članek že nakazoval.

Podobna je zgodba korporacije Google, ki se napaja v brezplačnem delu in aktivnostih svojih uporabnikov (iskanje, nalaganje lastnih videoposnetkov na YouTube); čeprav sta dostop in uporaba Googlovih storitev in izdelkov skorajda izključno brezplačna, gre danes za eno večjih korporacij na svetu, ki svojo moč jemlje iz tega, kar sem na začetku imenoval za *general intellect* in množično intelektualnost. Preprosta primerjava med slovenskim proračunom in dobičkom korporacije Google je spovedna: v letu 2010 je Google namreč samo v prvih treh četrtinah leta pridelal že šest milijard dolarjev čistega dobička, do konca leta pa se je ta številka povzpela že do 8,5 milijarde dolarjev, kar je dvakrat več kot dve leti prej. Samo v letu 2010 je imel Google skoraj 30 milijard dolarjev prihodkov, kar je dvainpolkrat toliko kot proračun Republike Slovenije na prihodkovni strani (7,5 milijarde evrov). Še pomembnejše je, da je v tem času imel Google (seveda formalno!) zaposlenih pičlih 24.000 ljudi, kar očitno priča, da vrednost v tem primeru ustvarja predvsem neplačano delo.³⁶

Sklep: k vzpostavljanju skupnega

Vsaka družbena institucija se opira na skupno in je opredeljena s skupnim, na katerega se zanaša, ga zbira in ustvarja.

(Negri in Hardt, 2010: 151)

Načinov izkoriščanja skupnega s strani kapitala z zgornjim očitom nikakor nisem izčrpal, nastavke za širše, biopolitično dožemanje pa sem komaj nakazal in so zato lahko kvečjemu prispevek k razmisleku, v katere smeri je treba ta koncept razvijati naprej. Prav prek analize različnih oblik skupnega se ob tem morda najbolj očitno izkaže, kako raznolike tehnike in načine kapital uporablja pri njegovi eksploataciji in ekspropriaciji. Iz te perspektive je tudi treba razumeti tezo Negrija in Hardta (2009: 157–158), da je finančni kapital ob vsem drugem tudi kompleksna priprava, s katero je mogoče iz teh različnih oblik skupnega z abstrakcijo predstaviti špekulativno vrednost, ki jo ta področja vsebujejo. Na takšen način pa kapital privatizira skupna področja in delo(vanje) za lasten profit, saj je zanj skupno uporabno le kot privatno.

Na podlagi teh primerov postane tudi očitno, da je treba ne le skupno, ampak samo družbo spremljati v njenem nenehnem gibanju, dinamičnosti in spreminjanju. Šele prek tematizacije skupnega v njegovi časovni dinamičnosti lahko vidimo njegove različne plasti, a tudi v kakšnih fazah ga kapital apropiira. Casarino (Negri in Casarino, 2008: 16–17) je prav na podlagi teh

izhodišč predvidel skupno kot tetradično strukturo, ki vsebuje a) preteklo, b) trenutno in c) bodočo aktualizacijo. Za te gradnike je mogoče reči, da sestavljajo zgodovinsko zgradbo skupnega, torej diahrono zaporedje njegovih mogočih aktualizacij. Iz teh ugotovitev lahko poizkušam izpeljati tudi faze, v katerih kapital poizkuša eksploatirati skupno: v začetni oziroma *pretekli* fazi lahko kapital onemogoča ali omejuje dostop do samega vira ali nekega področja, v *trenutni* aktualizaciji, ki jo lahko zapišemo tudi kot proces skupnega del(ovanj)a, lahko kapital eksploatira samo kooperacijo in sodelovanje (pa tudi podružbljeno delo), v *bodoči* aktualizaciji pa kapital apropiira sam končni izdelek skupnih procesov. V vse te neštete aktualizacije skupnega je danes kapital prek različnih tehnik zmožen vdirati in ga prilaščati. In čeprav so razlike v teh fazah lahko minorne, imajo za kapital potencialno pomembno vlogo pri količini svobode, ki jo dopušča pri ustvarjanju: delavec je lahko relativno svoboden pri delu, v katerega kapital ne posega, vendar si kapital nato prilasti končno (ustvarjen) produkt oziroma ustvarjeno vrednost. A kapital si nikoli ne more prilastiti same želje po skupnem, ki jo lahko izražajo le subjektivitete. To je d) potencialnost za ustvarjanje skupnega, in ključni, četrti del strukture skupnega, ki deluje na podlagi striktno absolutnih (ne relativnih), sinhronih in transhističnih (ne diahronih) parametrov. A za njegovo polno izpolnitev je potrebna reappropriacija sredstev, s katerimi se ustvarja skupno in prek katerih smo lahko (v) skupnem. To pa razpravo neizogibno vrača tudi k zastavitvam absolutne demokracije.

Vsak način človekovega delovanja potrebuje tudi skupno, iz katerega izhaja. Njegovo prepoznavanje je preprosto priznanje, da smo ljudje družbene živali, torej so nam vsaj nekatere stvari skupne. Za kapital pa se skupno lahko kaže le kot privatno in lastniško, kot vir akumulacije, ki ga je mogoče izkoristiti, če ne drugače, na račun drugih. Alterglobalizacijska gibanja branijo in ustvarjajo skupna področja ter se borijo proti kapitalističnemu ograjevanju, zaradi katerega ne morejo svobodno sodelovati pri svobodnem upravljanju, pri katerem imajo vso pravico participirati. (De Angelis, 2007: 243–244) Skupno je prav zato tudi ločeno od moderne države, saj je skupni interes »obči interes, ki ni abstrahiran v nadzoru države, temveč si ga ponovno prilastijo singularitete, ki sodelujejo v družbeni, biopolitični proizvodnji; je javni interes, ki ni v rokah birokracije, temveč ga demokratično upravljajo multitudine [...] Vse, kar je obče ali javno, mora appropriirati in upravljati multitudine, in tako mora postati skupno.« (Negri in Hardt, 2004: 201)

Literatura

- AGAMBEN, G. (2000). *Means Without Ends: Notes on Politics*. Minneapolis, London, University of Minnesota Press.
- BAGDIKIAN, B. H. (2004). *The New Media Monopoly*. Boston, Beacon Press.
- BERRY, D. M. (2008). *Copy, Rip, Burn: The Politics of Copyleft and Open Source*. London, Pluto Press.
- BOBBIO, N. (1989). *Democracy and Dictatorship*. Cambridge, Malden, Polity Press.
- BOLLIER, D. (2002). *Silent Theft: The Private Plunder of Our Common Wealth*. New York, London, Routledge.
- BONEFELD, W. (UR.) (2008). *Subverting the Present, Imagining the Future: Class, Struggle, Commons*. New York, Autonomedia.
- BOYLE, J. (2008). *The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind*. New Haven, London, Yale University Press.
- BUCK, S. J. (1998). *The Global Commons: An Introduction*. Washington, Island Press.
- DE ANGELIS, M. (2007). *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital*. London, Pluto Press.

- DEAN, J. (2008). Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics. V *Digital Media and Democracy: Tactics in Hard Times*, ur. Megan Boler, 101–121. Cambridge, London, MIT Press.
- DYER-WITHEFORD, N. (2006). Species-Being and the New Commonism: Notes on an Interrupted Cycle of Struggles. *The Commoner* No. 11: 15–32.
- DYER-WITHEFORD, N. (2007). Commonism. *Turbulence* Vol. 1 (1): 28–29.
- OSTROM, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, Cambridge University Press.
- FISCHER, F. (1993). Policy Discourse and the Politics of Washington Think Tanks. V *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*, ur. Frank Fischer in John Forester, 21–42. London, UCL Press.
- FORMENTI, C. (2005). *Ne-ekonomija: Digitalna ekonomija in paradoksi intelektualne lastnine*. Ljubljana, Krtina.
- FOUCAULT, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College De France, 1978–1979*. New York, Palgrave MacMillan.
- FUMAGALLI, A., MEZZADRA, S. (UR.) (2010). *Crisis in the Global Economy*. New York, Autonomedia.
- GORZ, A. (2010). *The Immaterial*. London, Seagull Books.
- HANDS, J. (2011). *@ is for Activism: Dissent, Resistance and Rebellion in a Digital Culture*. London, New York, Pluto Press.
- HARDT, M. (2010). The Common in Communism. V *The Idea of Communism*, ur. Costas Douzinas in Slavoj Žižek, 131–144. London, New York, Verso.
- HARVEY, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford, New York, Oxford University Press.
- HARVEY, D. (2006). *The Limits to Capital (New edition)*. London, New York, Verso.
- HARVEY, D. (2011). The Future of the Commons. *Radical History Review* No. 109: 101–107.
- HESS, C., OSTROM, E. (2007). Introduction: An Overview of Knowledge Commons. V *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*, ur. Charlotte Hess in Elinor Ostrom, 3–26. Cambridge, London, The MIT Press.
- HIND, D. (2010). *The Return of the Public*. London, New York, Verso.
- INNIS, H. A. (1951/2008). *The Bias of Communication (2nd edition)*. Toronto, University of Toronto Press.
- JESSOP, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge, Malden, Polity.
- KING, J. (1997). The Biotechnology Revolution: Self-Replicating Factories and the Ownership of Life Forms. V *Cutting Edge: Technology, Information, Capitalism and Social Revolution*, ur. Jim Davis, Thomas Hirschl in Michael Stack, 145–157. London, New York, Verso.
- KIRN, G. (2010). Od primata partizanske politike do postfordistične tendence v socialistični Jugoslaviji. V *Postfordizem: Razprave o sodobnem kapitalizmu*, ur. Gal Kirn, 203–244. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- LAZZARATO, M. (1996). Immaterial Labour. V *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*, ur. Paolo Virno in Michael Hardt, 133–147. Minneapolis in London, Minnesota University Press.
- LIPIETZ, A. (2009). Speech at the World Social Forum in Belem, Brazil (January 27, 2009). Dostopno prek: <http://www.onthecommons.org/content.php?id=2590> (10. marec 2011).
- MACPHERSON, C. B. (1973). *Democratic Theory: Essays in Retrieval*. Oxford, Clarendon Press.
- MAJONE, G. (1989). *Evidence, Argument, and Persuasion in the Policy Process*. New Haven, London, Yale University Press.
- MARAZZI, C. (2008). *Capital and Language: From the New Economy to the War Economy*. Los Angeles, Semiotext(e).
- MARX, K. (1976/1990). *Capital: A Critique of Political Economy, Volume One*. London, Penguin Books.
- MAY, C. (2010). *The Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The new enclosures (second edition)*. New York, Routledge.

- MAUSS, M. (1996). *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- MURDOCK, G. (2011). Political Economies as Moral Economies: Commodities, Gifts, and Public Goods. V *The Handbook of Political Economy of Communications*, ur. Janet Wasko, Graham Murdock in Helena Sousa, 13–40. Malden, Oxford, Wiley-Blackwell.
- NEGRI, A., CASARINO, C. (2008). *In Praise of the Common: A Conversation on Philosophy and Politics*. Minneapolis, London, University of Minnesota Press.
- NEGRI, A., HARDT, M. (2005). *Multituda: Vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana, Študentska založba.
- NEGRI, A., HARDT, M. (2009). *Commonwealth*. Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press.
- NEGRI, A., HARDT, M. (2010). *Skupno – onkraj privatnega in javnega*. Ljubljana, Študentska založba.
- NEGRI, A. (1984/1991). *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*. London, Pluto Press.
- NEGRI, A. (2003). *Time for Revolution*. New York, London, Continuum.
- NEGRI, A. (2008a). *Goodbye Mr. Socialism*. New York, London, Seven Stories Press.
- NEGRI, A. (2008b). *The Porcelain Workshop: For a New Grammar of Politics*. Los Angeles, Semiotext(e).
- NONINI, D. M. (UR.) (2007a). *The Global Idea of 'the Commons'*. New York, Oxford, Berghahn Books.
- NONINI, D. M. (2007b). Introduction: The Global Idea of 'the Commons'. V *The Global Idea of 'the Commons'*, ur. Donald M. Nonini, 1–25. New York, Oxford, Berghahn Books.
- OFFE, C. (1985). *Družbena moč in politična oblast: protislovja kapitalistične demokracije: razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- PARKER, I. (1994). Commodities as Sign-Systems. V *Information and Communication in Economics*, ur. Robert E. Babe, 69–91. Boston, Dordrecht, London, Kluwer Academic Publishers.
- PERELMAN, M. (2000). *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*. Durham, London, Duke University Press.
- POLANYI, K. (2008). *Velika preobrazba: Politični in ekonomski viri našega časa*. Ljubljana, Založba /*cf.
- PRODNIK, J. (2010). Garderobne skupnosti in kiberprostor: h konceptu »psevdookoljskih« niš. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 242: 109–124.
- REVEL, J. (2008). *Resistances, subjectivities, common*. Dostopno prek: <http://www.generation-online.org/p/fprevel4.htm> (25. april 2011)
- RIFKIN, J. (2000). *The Age of Access: The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life Is a Paid-for Experience*. New York, Penguin.
- RIFKIN, J. (2001). *Stoletje biotehnologije: kako bo trgovina z geni spremenila svet*. Ljubljana, Krtina.
- SCHARPER, S. B., CUNNINGHAM, H. (2007). The Genetic Commons: Resisting the Neo-liberal Enclosure of Life. V *The Global Idea of 'the Commons'*, ur. Donald M. Nonini, 53–65. New York, Oxford, Berghahn Books.
- SCHILLER, H. I. (1989). *Culture, Inc.: The Corporate Takeover of Public Expression*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- SHIVA, V. (1997). *Biopiracy: The Plunder of Nature and Knowledge*. Boston, New York, South End Press.
- SHIVA, V. (2002). *Water Wars: Privatization, Pollution, and Profit*. Cambridge, South End Press.
- SOROS, G. (1997). Kapitalistična grožnja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 182: 139–155.
- STIGLITZ, J. E. (2002). Information and the Change in the Paradigm in Economics: Prize lecture. V *Les Prix Nobel. The Nobel Prizes 2001*, ur. Tore Frängsmyr, 472–540. Stockholm, Nobel Foundation. Dostopno prek: http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2001/stiglitz-lecture.pdf (5. maj 2010)
- TERRANOVA, T. (2004). *Network culture: Politics for the information age*. London, Pluto Press.
- VIRNO, P. (1996). Notes on the »General Intellect«. V *Marxism beyond Marxism*, ur. Saree Makdisi, Cesare Casarino in Rebecca E. Karl, 265–272. New York, London, Routledge.
- VIRNO, P. (2003). *Slownica množta: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana, Krtina.

Drugi viri

- CARNOY, D. (2011). Adthe.net moves after Homeland Security seizure. *Cnet News*. Dostopno prek: http://news.cnet.com/8301-17938_105-20030706-1.html (15. februar 2011)
- EVROPSKA KOMISIJA (2011). *The Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA)*. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147937.pdf (30. junij 2011)
- GLASNER, J. (2004). When Two Clicks Equal One Patent. *Wired*. Dostopno prek: <http://www.wired.com/techbiz/media/news/2004/06/63707> (20. januar 2011)
- GOOGLE INVESTOR RELATIONS (2011). *2011 Financial Tables: Google's Income Statement Information*. Dostopno prek: <http://investor.google.com/financial/tables.html> (5. maj 2011)
- MCCULLAGH, K (2010). Football fixtures copyrighted, UK court decides. *Sport Business*. Dostopno prek: <http://www.sportbusiness.com/news/175529/football-fixtures-copyrighted-uk-court-decides> (25. maj 2011)
- MINISTRSTVO ZA PRAVOSODJE (2011). *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1) – predlog za obravnavo*. Dostopno prek: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/110527_KZ_1B_za_vlado_27.5.11.pdf (10. junij 2011)
- PINCHEN, J. (2011). *PR company copyrights term »radical media«, threatens to sue activists. P2P Foundation*. Dostopno prek: <http://blog.p2pfoundation.net/pr-company-copyrights-term-%E2%80%9Cradical-media%E2%80%9D-threatens-to-sue-activists> (5. junij 2011)
- WILLIAMS, C., BLOXHAM, A. (2011). Student Faces Extradition to US over TV Website. *The Telegraph*, 17. junij, 2011. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/technology/news/8579936/Student-faces-extradition-to-US-over-TV-website.html> (18. junij 2011)